

Trender i norsk landbruk 2018

Møre og Romsdal

Forord

Trender i norsk landbruk (Trendundersøkelsen) er en spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere. Den gjennomføres av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning (tidligere Norsk senter for Bygdeforskning). Undersøkelsen har vært gjennomført annethvert år siden 2002, og årets undersøkelse er den niende i rekken. Det er dermed etablert en database som gir informasjon om utviklingen innen landbruket over tid. Undersøkelsen finansieres av Ruralis som en del av deres strategiske instituttsatsing. I tillegg til den nasjonale undersøkelsen, har det blitt trukket fylkesvise ekstrautvalg, som er finansiert av de respektive fylker. For Møre og Romsdal er det tidligere gjort fylkesvise datainnsamlinger i 2008, 2012 og 2016.

Formålet med Trendundersøkelsen er å bidra til den generelle kunnskapsproduksjonen om norsk landbruk. Statistisk sett er landbruket godt kartlagt, men det finnes likevel felt der man mangler gode data. Dette gjelder spesielt ulike sosiokulturelle forhold innen landbruket. Vi spør derfor blant annet om hverdagen til bonden, om familien og gårdshusholdet, om annen næringsaktivitet (bygdenæringer), samt om bondens investeringslyst og planer for framtida.

Ruralis inngikk i 2017 et samarbeid med Rådhuset Vingelen, for å gjøre resultatene fra Trendundersøkelsen enda lettere tilgjengelig. Sammen leverer vi skreddersydde analyser og rapporter ut fra hvilke tema og spørsmål det er ønske om å studere nærmere.

Denne rapporten baserer seg på ekstrautvalg som er gjennomført i Møre og Romsdal i 2018, med analyser av sammenhenger og utviklingstrekk på flere temaområder. Vi har belyst følgende tema: Økonomi, inntjening og investeringer, framtidstro, optimisme og rekruttering, bygdenæringer og samvirke.

Rapporten er bestilt av Fylkesmannen i Møre og Romsdal.

Foto forside: Rådhuset Vingelen

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Figurliste	7
Tabelliste	9
Sammendrag	11
Trendundersøkelsens formål	13
Utvalg og metode	14
Statistiske analyser	15
Inndeling i regioner	16
Landbruket i Møre og Romsdal	17
En beskrivelse av gårdbrukeren	19
Kjønnsfordeling.....	19
Aldersfordeling	20
Utdanning.....	21
Økonomi, inntjening og investeringer	23
Økonomisk utvikling de siste fem år	24
Gårdsdriftas andel av husstandens nettoinntekt	26
Gjeldsnivå.....	28
Investeringer de siste fem år	30
Planlagte investeringer de neste fem år	33
Investeringer med tanke på løsdriftskravet.....	34
Framtidstro, optimisme og rekruttering.....	36
Standard på driftsbygninger	37
Forventet endring i økonomisk resultat de neste fem år.....	38
Utviklingstrekk og framtidig produksjon	40
Gårdbrukerens helsetilstand og sosiale miljø	42
Rekruttering	44
Er det sannsynlig at noen vil overta gården?	48
Hva vil skje med gården om 20 år?	52
Bygdenæringer	53
Hvilke bygdenæringer drives i Møre og Romsdal?	54
Økonomisk betydning av bygdenæringene	57
De mest utbredte bygdenæringene	58
Bakgrunn for oppstart av bygdenæringer.....	60
Har bygdenæringer positiv betydning for generasjonsskifte?	61
Ambisjoner framover	62
Samvirke	64
Medlemskap i organisasjoner	65
Holdninger til samvirke	67
Holdning til markedstilpasning og produksjonsbegrensninger	72
Har holdningene til samvirke endret seg de siste ti åra?	73

Samarbeid og fagmiljø	74
Referanser	77

Figurliste

Figur 1: Kjønnssfordeling gårdbrukere (SSB, 2017)	19
Figur 2: Aldersfordeling gårdbrukere (SSB, 2017)	20
Figur 3: Høyest fullførte utdanning.....	21
Figur 4: Landbruksfaglig utdanning, Møre og Romsdal og Norge	22
Figur 5: Landbruksfaglig utdanning, regionvis fordeling	22
Figur 6: Økonomiske endringer i gårdsdrifta de siste fem år	24
Figur 7: Økonomiske endringer i gårdsdrifta de siste fem år, utvikling over tid (2008-2018).....	25
Figur 8: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt	26
Figur 9: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt, sett mot bruksstørrelse	27
Figur 10: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt, sett mot produksjonsform.....	27
Figur 11: Vurdering av samlet gjeld	28
Figur 12: Vurdering av samlet gjeld, sett mot produksjonsform.....	29
Figur 13: Vurdering av samlet gjeld, sett mot bruksstørrelse	29
Figur 14: Investeringer i bygninger og maskiner de siste fem år, Møre og Romsdal.....	30
Figur 15: Investeringer i bygninger de siste fem år, regionvis fordeling	30
Figur 16: Investeringer i bygninger siste fem år, sett mot endringer i økonomisk resultat de siste fem år.....	31
Figur 17: Investeringer i bygninger siste fem år sett mot produksjonsform ...	32
Figur 18: Investeringer i maskiner siste fem år, sett mot gårdbrukers alder ..	32
Figur 19: Planlagte investeringer i bygninger og maskiner de neste fem år ...	33
Figur 20: Andel løsdriftsfjøs og båsfjøs	34
Figur 21: Planer om kjøp og salg av melkekvote, sett mot fjøstype.....	35
Figur 22: Standard på driftsbygninger	37
Figur 23: Standard på maskinpark	37
Figur 24: Forventet endring i gårdens økonomi de neste fem år	38
Figur 25: Forventet endring i gårdens økonomi de neste fem år, utvikling over tid (2008-2018)	39
Figur 26: Sannsynlige utviklingstrekk de neste fem år	40
Figur 27: Forventet produksjonsutvikling innen ulike produksjonsformer	41
Figur 28: Gårdbrukers helsetilstand.....	42
Figur 29: Ulike bekymringer hos gårdbruker	42
Figur 30: Jeg føler meg ofte ensom som gårdbruker	43
Figur 31: Vurdert virkning av færre og større produksjonsenheter	43
Figur 32: Andel gårdbrukere med og uten barn	44
Figur 33: Fordeling av anbefaler/anbefaler ikke å ta over gården, Møre og Romsdal og Norge	45
Figur 34: Fordeling av anbefaler/anbefaler ikke å ta over gården, regionvis fordeling.....	46

Figur 35: Anbefaling om overtakelse sett mot gårdbrukers helsetilstand	46
Figur 36: Anbefaling om overtakelse sett mot opplevd ensomhet som gårdbruker.....	47
Figur 37: Sannsynlighet for familieovertakelse, Møre og Romsdal og Norge .	48
Figur 38: Sannsynlighet for familieovertakelse, regionvis fordeling	49
Figur 39: Andre jobbmuligheters påvirkning på overtakelse.....	51
Figur 40: Sannsynlig drift på gårdsbruket om 20 år, regionvis fordeling.....	52
Figur 41: Andel gårdbrukere som driver bygdenæring, regionvis fordeling ...	54
Figur 42: Inntekt fra bygdenæring	57
Figur 43: Aldersfordeling blant gårdbrukere innen utvalgte bygdenæringer .	58
Figur 44: Næringsinntekt fra utvalgte bygdenæringer	59
Figur 45: Utvalgte bygdenæringer sett mot bruksstørrelse	59
Figur 46: Forhold av betydning for oppstart av bygdenæringer	60
Figur 47: Sannsynlighet for familieovertakelse, sett mot drift av bygdenæringer	61
Figur 48: Framtidsutsikter om 20 år, sett mot drift av bygdenæringer.....	61
Figur 49: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer	62
Figur 50: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer, sett mot gårdbrukers alder	63
Figur 51: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer, utvikling over tid (2008-2018).....	63
Figur 52: Holdning til landbrukssamvirket	67
Figur 53: Holdning til landbrukssamvirket, sett mot gårdbrukers alder	68
Figur 54: Holdning til landbrukssamvirket, sett mot produksjonsform.....	68
Figur 55: Holdning til private aktører.....	69
Figur 56: Holdning til private aktører, sett mot gårdbrukers alder	70
Figur 57: Holdning til private aktører, sett mot produksjonsform	71
Figur 58: Holdning til markedstilpasning	72
Figur 59: Holdning til produksjonsbegrensninger.....	72
Figur 60: Holdning til landbrukssamvirket, utvikling over tid (2008-2018)	73
Figur 61: Holdning til private aktører, utvikling over tid (2008-2018).....	74
Figur 62: Samarbeid med andre gårdbrukere.....	74
Figur 63: Tilfredshet med landbruksfaglig miljø, Møre og Romsdal og Norge	75
Figur 64: Tilfredshet med landbruksfaglig miljø, regionvis fordeling	75
Figur 65: Kilder til ny fagkunnskap	76

Tabelliste

Tabell 1: Trendundersøkelsens representativitet. Sammenligning av utvalg for Møre og Romsdal i Trender 2018 med statistikk for fylkene hentet fra SSB, 2017. Prosentfordeling.....	14
Tabell 2: Prosentandel gårdsbruk der hovedbruker eller ektefelle/samboer driver bygdenæring.....	55
Tabell 3: Prosentandel gårdsbruk der hovedbruker eller ektefelle/samboer driver bygdenæring, fordelt på regioner. Næringer lavere enn 5 % omfang er ikke tatt med i tabellen.	56
Tabell 4: Oversikt over medlemskap i ulike organisasjoner, Møre og Romsdal og Norge.....	65
Tabell 5: Oversikt over medlemskap i ulike organisasjoner, regionvis fordeling	66

Sammendrag

Landbruket i Møre og Romsdal har hatt, og har fortsatt, store utfordringer. Godt over 2000 bruk er lagt ned de siste 20 åra, og flere målbare parametere i denne undersøkelsen sier oss at den negative trenden kanskje ikke er over. Riktignok sier en tredjedel av bøndene i Møre og Romsdal at de har opplevd en positiv endring i gårdens økonomi de siste fem åra. Utfordringen er at det er en like stor andel som sier at de har opplevd en negativ endring.

Over tid, fra 2008 til i dag, ser vi en tendens til mer positivitet rundt opplevd økonomisk utvikling. I 2008 oppga over halvparten av bøndene at de hadde hatt en negativ endring i økonomien de siste fem åra, mens i 2018 er det bare en av tre som sier det samme. Når det gjelder troen på om den økonomiske utviklingen vil være positiv i framtida, er bøndene i 2018 likevel mindre optimistiske enn de var ti år tidligere.

Utvalget for Møre og Romsdal ligger omtrent på landssnittet når det gjelder planlagte investeringer. Om man planlegger å investere eller ikke, er et signal om hvordan man ser på framtida. Andelen bønder som planlegger investeringer av betydning de kommende fem åra er lav. Få har investert de siste fem åra, og denne trenden fortsetter. Det er likevel noen som satser, og som planlegger å investere flere millioner kroner i gårdens bygninger de kommende fem åra. Disse må heies fram og omtales som framtida for landbruket i Møre og Romsdal. Optimisme er smittsomt naboer imellom, så positive miljøer må stimuleres.

Fristen til å etterkomme kravet om at all melkeproduksjon skal foregå i løsdriftsfjøs er satt til år 2034. I Møre og Romsdal har nesten halvparten av bøndene allerede oppfylt dette kravet. Samtidig ser vi at det er få av de i utvalget som har båsfjøs, som planlegger å bygge om til løsdrift. Vurderer da disse at det er lenge til 2034, eller er det et signal om andre planer?

At en gårdbruker har lånt penger og har gjeld er mer vanlig enn uvanlig. Å ha gjeld er ofte et resultat av satsing og utvikling. Over halvparten av bøndene i Møre og Romsdal mener at gjelda er "passe" stor i forhold til omfanget av drifta på gården. Noen få sier at gjelda er for stor, mens nesten en av fire bønder sier de ikke har gjeld.

Det er flere gårdbrukere som planlegger å øke produksjonen i åra framover, enn det er som ser for seg å redusere produksjonen. De aller fleste innenfor alle produksjonsformer planlegger å fortsette produksjonen i samme omfang som i dag.

Litt over halvparten av gårdbrukerne i Møre og Romsdal vil anbefale barna å ta over gården etter seg. Litt under halvparten tror det er sannsynlig at noen vil overta. Her er det forskjell mellom regionene. På Nordmøre er det størst optimisme med hensyn til familieovertakelse, litt lavere i Romsdal og lavest på Sunnmøre.

Møre og Romsdal har mange driftige gårdbrukere som driver med bygdenæringer og «mangesysleri». I alle tre regionene er leiekjøring, vedproduksjon samt utleie av jakt og/eller fiske de mest utbredte bygdenæringene. Det at man har tilgjengelige ressurser på gårdsbruket, et behov for ekstra inntekter, et ønske om å skape eller «få til noe» og det å skape en mulighet for å bli boende på bruket er de forholdene som har størst betydning for hvorfor gårdbrukerne startet opp.

Det er få som tjener store summer på bygdenæringer, men for mange er det et viktig bidrag til gårdens totale økonomi. Det bidrar også til å øke tilfredsheten gjennom å skape ulike verdier av gårdens ressurser.

Samvirkeloyaliteten virker sterk blant bøndene i hele fylket. Lojaliteten har ikke endret seg mye de siste ti åra, men blir utfordret i enkelte tilfeller. Det er stor enighet om at matvaresikkerheten må sikres og at det skal drives landbruk som produserer mat over hele landet. Andelen av bønder som er medlemmer i ulike landbruksorganisasjoner er i noen tilfeller større i Møre og Romsdal enn i Norge samlet.

Trendundersøkelsens formål

«Trender i norsk landbruk» (Trendundersøkelsen) er en spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere. Undersøkelsen gjentas hvert annet år, slik at man fra 2002 har fått etablert en database som gir informasjon om utviklingen innen landbruket over tid. Undersøkelsen gjennomføres av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning, og er en del av Ruralis sin strategiske instituttsatsing (SIS) «Landbruk og bønder i endring – mellom økonomi, politiske skift og grønne trender». Den nasjonale Trendundersøkelsen finansieres derfor av Ruralis. I tillegg er det jevnlig blitt trukket fylkesvise ekstraplagger som er finansiert av de respektive fylker.

Formålet med Trender i norsk landbruk er tredelt. For det første ønsker vi å bidra til den generelle kunnskapsproduksjonen om norsk landbruk. Landbruket er generelt sett godt kartlagt som næring, statistisk sett, men likevel er det fortsatt en rekke felt der man mangler gode data. Dette gjelder spesielt ulike sosiokulturelle forhold innen landbruket.

For det andre ønsker Ruralis å etablere en ressursdatabase om landbruket innenfor sine prioriterte forskningsområder. En slik database vil ligge til grunn for det løpende forskningsarbeidet ved senteret, og også som utgangspunkt for formidling. Videre vil Trendundersøkelsen bidra til å identifisere nye problemstillinger innen landbruksforskningen.

For det tredje vil tidsserien gi et godt kunnskapsbasert utgangspunkt for Ruralis sitt bidrag til den løpende, offentlige landbruksdebatten. Dette innebærer blant annet oppdatert kunnskap, analyser og ideer om og for norsk landbruk, og er perspektiv og problemstillinger som per i dag ikke nødvendigvis dekkes av primærnæringsprogrammet i Forskningsrådet (Bionær). Dette er problemstillinger som ikke har tidsavgrenset relevans, og som det er viktig at Ruralis har løpende oppdatering, vedlikehold og videreutvikling av forskningskompetanse på.

Utvalg og metode

I Møre og Romsdal ble Trendundersøkelsen 2018 sendt ut til et tilfeldig utvalg på 1000 bønder. Undersøkelsen ble sendt ut som epostundersøkelse, og baserer seg på innrapportert epostadresse i forbindelse med søknad om produksjonstilskudd. Etter en hovedutsendelse og en påminnelse svarte 287 bønder fra Møre og Romsdal på undersøkelsen. Supplert med respondenter fra det nasjonale utvalget, har totalt 435 bønder fra Møre og Romsdal svart på undersøkelsen Trender i norsk landbruk.

Svarprosenten på epostutsendelsen var på 29,6 prosent, og for Møre og Romsdal som fylke (inkludert epostundersøkelse og nasjonal undersøkelse) er svarprosenten på 31,3 prosent. Samlet sett er dette en tilfredsstillende svarprosent og gir en god analytisk størrelse på utvalgene, forutsatt at det ikke er skjevheter i utvalget.

Tabell 1: Trendundersøkelsens representativitet. Sammenligning av utvalg for Møre og Romsdal i Trender 2018 med statistikk for fylkene hentet fra SSB, 2017. Prosentfordeling.

Møre og Romsdal	SSB 2017	Trendundersøkelsen 2018
Demografi		
Andel kvinner	16,3	18,8
Gjennomsnittsalder	52,0 år	52,4 år
Bruk med forskjellige husdyr		
Bruk med melkekyr	29,2	33,3
Bruk med sau	41,8	43,2
Bruk med storfe	45,2	49,1
Areal		
<100 dekar	32,3	29,4
100-499 dekar	60,6	62,3
Over 500 dekar	7,1	8,3

Ved å sammenligne fordelingen på enkelte sentrale variabler i Trendundersøkelsen med populasjonsdata fra Statistisk Sentralbyrå (SSB, 2017a), kan vi vurdere undersøkelsens representativitet (Tabell 1). Tabellen viser at andelen kvinner er noe overrepresentert sammenlignet med populasjonstall fra fylket (som er 2,5 prosent lavere), mens gjennomsnittsalderen i utvalget samsvarer godt med gårdbrukerne i Møre og Romsdal. Det er noe overvekt av bruk med melkekyr, sau og storfe i utvalget, sammenlignet med populasjonen, selv om også disse forskjellene er marginale. Bruksstørrelsen i Trendutvalget følger mønsteret i populasjonen,

selv om bruk under 100 dekar er noe underrepresentert og bruk over 100 dekar er noe overrepresentert.

Vi kan vanskelig se noen store og systematiske konsekvenser av de avvikene mellom utvalget og populasjonen som er avdekket. Tabellen viser at utvalget følger samme mønster som i populasjonen, og vi ser det ikke nødvendig å vekte utvalgene for disse forskjellene. Kjennskap til avvikene er imidlertid nyttig og kan tas inn i vurderingen av resultater fra individuelle analyser. Som generell konklusjon vurderer vi at Trendundersøkelsen gir en god representasjon av bøndene i Møre og Romsdal.

Statistiske analyser

I figurene har vi brukt stjerner* for å markere statistisk signifikante sammenhenger. Litt forenklet, vil det si at forskjellen vi ser i utvalget med stor sannsynlighet også vil gjelde for befolkningen vi undersøker. Stjernene baserer seg på kjikvadrat-testen. Kjikvadrat-testen måler sammenhengen mellom to variabler eller spørsmål, som for eksempel sammenhengen mellom ulike grupper i forhold til en annen variabel. En stjerne tilsvarer 95 % konfidensintervall ($p < 0,05$) og to stjerner tilsvarer 99 % konfidensintervall ($p < 0,01$). Vi har oppgitt antall respondenter (n-verdi) i figuroverskriftene. Dersom ikke annet er nevnt er kilden til dataene vi analyserer Trendundersøkelsen 2018. Der vi har sett på utvikling over tid, har vi brukt data fra ekstrautvalgene for Møre og Romsdal i 2008, 2012 og 2016, i tillegg til 2018. Dette fordi ekstrautvalgene har et høyere antall respondenter enn de ordinære utvalgene. Dette gir da større sikkerhet rundt tallene og vi reduserer utslag av tilfeldigheter.

I enkelte tilfeller har vi også brukt multipl regressjonsanalyse for å undersøke effekten på en avhengig variabel fra en eller flere uavhengige variabler. Med regressjonsanalysen kan vi undersøke hvor mye verdien på en variabel vil øke eller reduseres med utgangspunkt i endringen i en eller flere andre variabler. For eksempel hvordan opplevelsen av å ha nok ferie og fridager vil påvirke om barn eller andre familiemedlemmer vil overta drifta av gården. En multipl regressjonsanalyse undersøker om det er flere faktorer som påvirker den avhengige variabelen, og hvor mye. For å bruke samme eksempel kan vi se på om gårdbrukerens alder, kjønn og utdanning, i tillegg til om man opplever nok ferie- og fridager påvirker om noen av barna eller andre i familien vil ta over drifta av gården. Vi har brukt regressjonsanalyser for å undersøke hvilke faktorer som påvirker familieovertakelse, og hvilke faktorer som påvirker nedleggelse av gården.

I noen tilfeller har vi tatt analysen ett steg videre ved hjelp av probabilistisk statistisk analyse. Vi har da benyttet probit-modellen hvor spørsmål med to svaralternativer, som ja eller nei, kan tolkes som sannsynligheten for at én

enhets økning i variabelen av interesse endres ved én enhets økning i forklaringsvariabelen.

Inndeling i regioner

Når vi har sett på regionnivå har vi delt inn fylket i følgende tre regioner:

1) Nordmøre (som omfatter kommunene Kristiansund, Averøy, Gjemnes, Tingvoll, Sunndal, Surnadal, Rindal, Halså, Tustna, Smøla og Aure), 2) Romsdal (Molde, Vestnes, Rauma, Nesset, Midsund, Sandøy, Aukra, Fræna og Eide) og 3) Sunnmøre (Ålesund, Vanylven, Sande, Herøy, Ulstein, Hareid, Volda, Ørsta, Ørskog, Norddal, Stranda, Stordal, Sykkylven, Skodje, Sula, Giske og Haram).

Kasjmirgeit. Utistu, Gikling. Foto: Liv Berit Gikling

Landbruket i Møre og Romsdal

Møre og Romsdal er et stort landbruksfylke, med rundt 8 prosent av landets ku-, storfe-, geit- og sauehold (Landbruksmelding 2017). Det er et typisk grasfylke, med store variasjoner i landskap og klima. Den store variasjonen gjenspeiles også i landbruket og jordsmonnet. Fylket har mye god jord, spesielt i de nordlige delene (NIBIO, 2016).

I midtre og indre strøk av Nordmøre og på Romsdalshalvøya er det mange lettdrevne jordbruksområder. Andre steder i fylket, særlig på Sunnmøre, er landbruket preget av mange små driftsenheter og spredte jordbruksarealer (NIBIO, 2016).

Om lag 5 prosent (656 300 dekar) av fylkets landareal er jordbruksareal, noe som er over landsgjennomsnittet. Av dette brukes 80 prosent til grovfôrproduksjon og 16 prosent til innmarksbeite. Av jordbruksarealet nyttes også 2,5 prosent til korndyrking, 0,3 prosent til potet, 0,1 prosent til grønnsaker og 0,1 prosent til frukt og bær (NIBIO, 2017). Det var 2501 brukere som søkte produksjonstilskudd i Møre og Romsdal i 2017 (Landbruksdirektoratet, 2018).

Stranda er den største geitekommunen i Sør-Norge, og er også stor på foredling av råvarer. Norddal kommune produserer 50 prosent av industrijordbæra i landet. Fræna er den største landbrukskommunen mellom Stavanger og Trondheim, og blant de ti største melkekommunene i landet. På Smøla finnes spesialproduksjon på gulrot og kålrot, og i Sunndal potet. Korn produseres hovedsakelig i Surnadal, Sunndal, Rauma og Fræna (Landbruksmelding 2017).

Arronderingen i deler av fylket og utstrakt bruk av leiejord gjør at det har vært vanskelig å holde all jorda i drift. Over halvparten av jorda i fylket drives som leiejord og dette tallet bare øker. I områder med spredte arealer og små driftsenheter er det ikke lett å finne noen som vil fortsette å drive jorda (NIBIO, 2016). Siden 2000 har bortimot 13 prosent av jordbruksarealene i fylket gått ut av drift (SSB, 2016a).

De siste tiåra har det også vært en dramatisk nedgang i antall gårdsbruk i fylket. Nedgangen i antall bruk er en gjennomgående trend i Norge, men den har vært sterkere i Møre og Romsdal enn for landet i gjennomsnitt. Siden årtusenskiftet har godt over 2000 gårdsbruk gått ut av drift (SSB, 2016b). To av tre melkebruk i Møre og Romsdal har blitt nedlagt i perioden 1998 til 2016 (TFoU, 2016). Landbruksnæringa står i dag overfor store utfordringer, og

utviklinga preges av strukturendringer, dårlig lønnsomhet, svak rekruttering og nedleggelse av foredlingsanlegg (Landbruksmelding 2017).

Kålrot på Smøla. Foto: Camilla Mellemstrand

En beskrivelse av gårdbrukeren

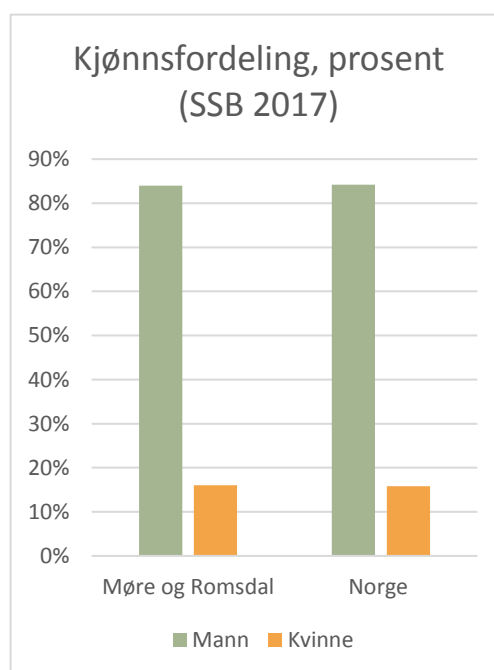
I denne rapporten definerer vi gårdbrukeren som den som har hovedansvaret for drifta av gården. De fleste gårdbrukere i Møre og Romsdal er middelaldrende. To av tre bønder i Trendutvalget for Møre og Romsdal har vokst opp på gårdsbruket de bor på i dag, og 14 prosent oppgir at de har vokst opp på et annet gårdsbruk. Over 90 prosent av bøndene oppgir at de har vokst opp på bygda.

Bøndene i Møre og Romsdal oppgir at landbruksinteresse og interesse for et liv på bygda har størst betydning for at gårdbrukeryrket ble valgt i utgangspunktet. Et ønske om å være selvstendig har også stor betydning. Om lag 40 prosent tenker på seg selv først og fremst som gårdbrukere. Om lag 20 prosent har et annet «hovedyrke», men driver gård i tillegg. For de øvrige er yrkesidentiteten knyttet like mye opp mot bondeyrket som et annet yrke.

Kjønnsfordeling

Kjønnsfordelingen mellom kvinnelige og mannlige gårdbrukere i Møre og Romsdal ligger omtrent på landsgjennomsnittet (Figur 1). Fordelingen i Møre og Romsdal er omlag 84 prosent menn og 16 prosent kvinner.

Selv om andelen kvinnelige gårdbrukere generelt er lav, er den likevel svakt økende (SSB, 2017b). Odelsloven ga fram til 1974 brødre fortrinnsrett framfor søstre til å ta over gården. Siden endringen i 1974 har kvinner født i 1965 eller senere samme rett som sine brødre til å overta. Kvinneandelen blant yngre og middelaldrende gårdbrukere vil derfor kunne antas å øke noe i tida framover. Tallene fra SSB viser at prosentandelen kvinnelige bønder økte i perioden 1999 til 2017 fra 14 til 16 prosent i Møre og Romsdal. Samtidig går antallet kvinner i landbruket totalt sett ned, i takt med at antallet bønder stadig reduseres.

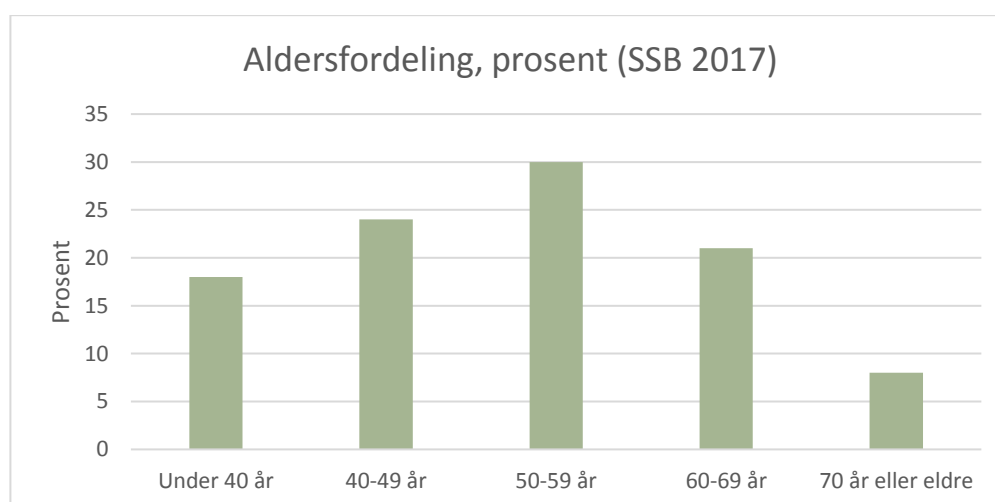
Figur 1: Kjønnsfordeling gårdbrukere (SSB, 2017)

Selv om hovedgårdbrukeren ofte er en mann, bidrar 75 prosent av ektefellene/ samboerne inn i gårdsdrifta i en eller annen form. I underkant av

halvparten av partnerne i Møre og Romsdal deltar «ofte» eller «alltid» i praktisk arbeid i gårdsdrifta, samt i daglige beslutninger og ledelse av gårdsarbeidet. Godt over halvparten av partnerne deltar i langsiktig planlegging og investeringsbeslutninger, mens 20 prosent deltar i regnskapsføring.

Aldersfordeling

Tall fra SSB viser at gjennomsnittsalderen på gårdbrukerne i Møre og Romsdal har økt med 3 år siden år 1999. Snittalderen er nå 52 år (SSB, 2017c). Tallene fra SSB viser videre at 16 prosent av dagens aktive gårdbrukere i Møre og Romsdal er under 40 år. Drøyt halvparten av gårdbrukerne (55 prosent) er i 40- eller 50-åra. Samtidig er over en fjerdedel av bøndene over 60 år (29 prosent) (Figur 2). Aldersfordelingen blant bøndene i Møre og Romsdal er svært lik aldersfordelingen blant bøndene i hele Norge.

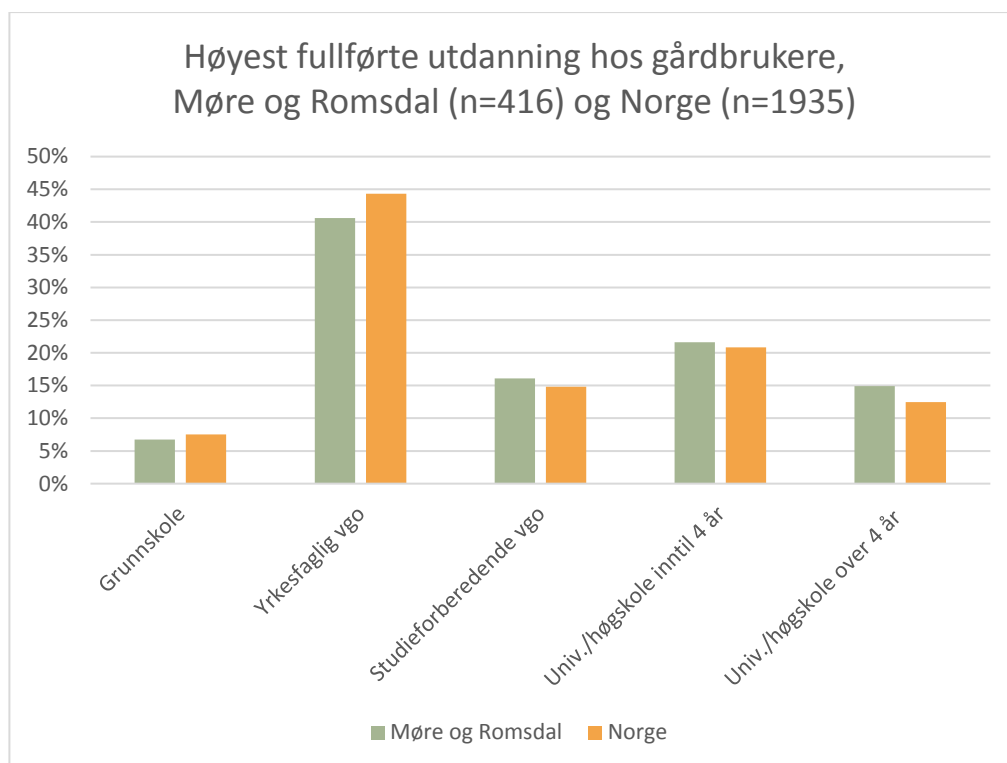
Figur 2: Aldersfordeling gårdbrukere (SSB, 2017)

Foto: Rådhuset Vingelen

Utdanning

Gårdbrukerne i Trendutvalget for Møre og Romsdal har noe høyere utdanning enn landsgjennomsnittet. Det er 37 prosent av bøndene som har høgskole- eller universitetsutdanning, og 40 prosent har yrkesfaglig utdanning på videregående nivå (Figur 3).

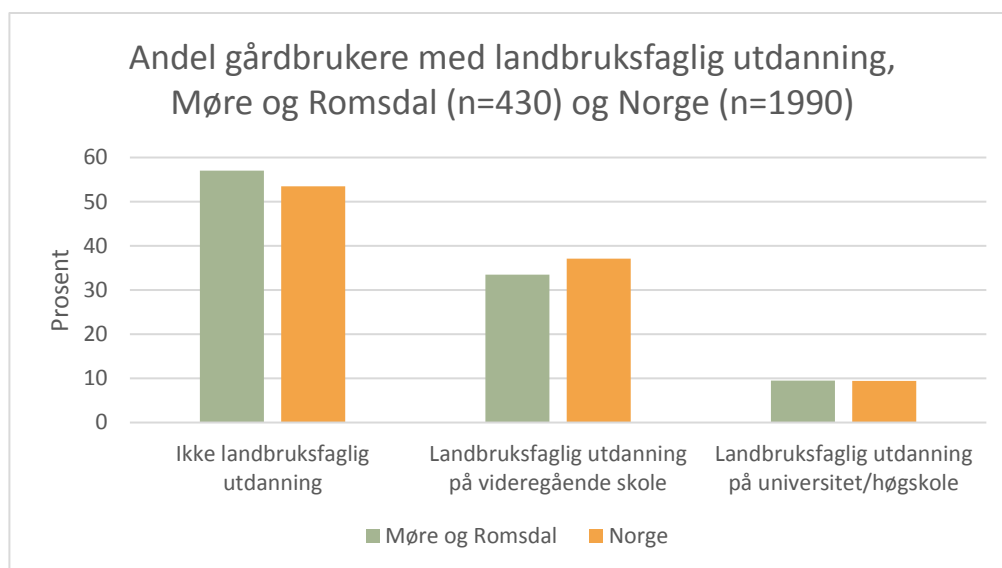
Figur 3: Høyest fullførte utdanning

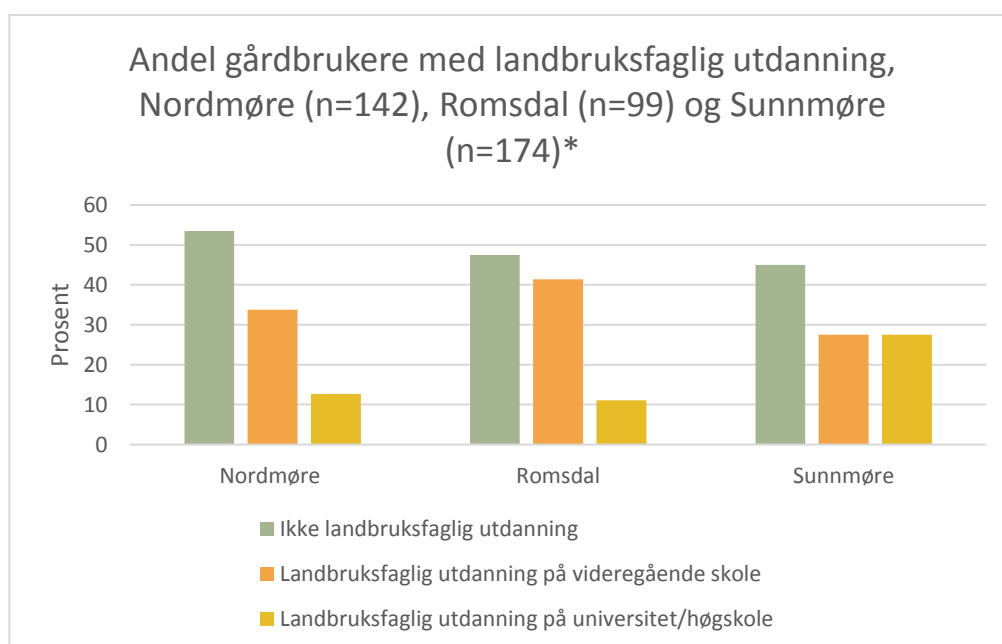
Foto: Rådhuset Vingelen

Litt under halvparten av gårdbrukerne i Møre og Romsdal har landbruksfaglig utdanning på videregående eller høyere nivå (Figur 4).

Både i Romsdal og på Sunnmøre har over halvparten av gårdbrukerne landbruksfaglig utdanning. Det landbruksfaglige utdanningsnivået er høyest på Sunnmøre. Her har en fjerdedel av bøndene landbruksfaglig nivå på høyskole eller universitet (Figur 5).

Figur 4: Landbruksfaglig utdanning, Møre og Romsdal og Norge

Figur 5: Landbruksfaglig utdanning, regionvis fordeling

Økonomi, inntjening og investeringer

OPPSUMMERING:

En tredjedel av gårdbrukerne i undersøkelsen oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta de siste fem åra har endret seg positivt, og like mange sier at det har endret seg negativt. Den siste tredjedelen sier at økonomien ikke har endret seg.

Over en tidsepoke på ti år, ser vi at andelen bønder som har opplevd en negativ økonomisk utvikling har blitt redusert, fra over halvparten av bøndene i 2008 til en av tre bønder i 2018.

Over halvparten mener at gjeldsnivået er middels eller lite i forhold til omfanget på drifta på gården. Noen få sier gjelda er for stor. Over en femtedel sier de ikke har gjeld. Har det sammenheng med at nesten halvparten av bøndene i fylket har investert mindre enn 250 000 kroner i gårdens bygninger de siste fem åra?

Møre og Romsdal ligger omtrent på landssnittet når det gjelder planlagte investeringer de neste fem åra. Det er bare en liten andel av bøndene som planlegger store investeringer. Det er også bare en liten andel av bøndene i utvalget som har båsfjøs i dag, som planlegger å bygge om til løsdrift.

Det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har stor betydning for framtidig drift på en gård. Økonomisk resultat er også ofte avgjørende med hensyn til om noen vil ta over og drive bruket framover. Det er også en avgjørende faktor når det legges planer for framtida. Er det økonomi til å investere, og til å sette seg i gjeld?

FAKTA:

Gjennomsnittlig næringsinntekt fra jordbruk per bruker:
M&R 179 800 kr
Norge 190 100 kr

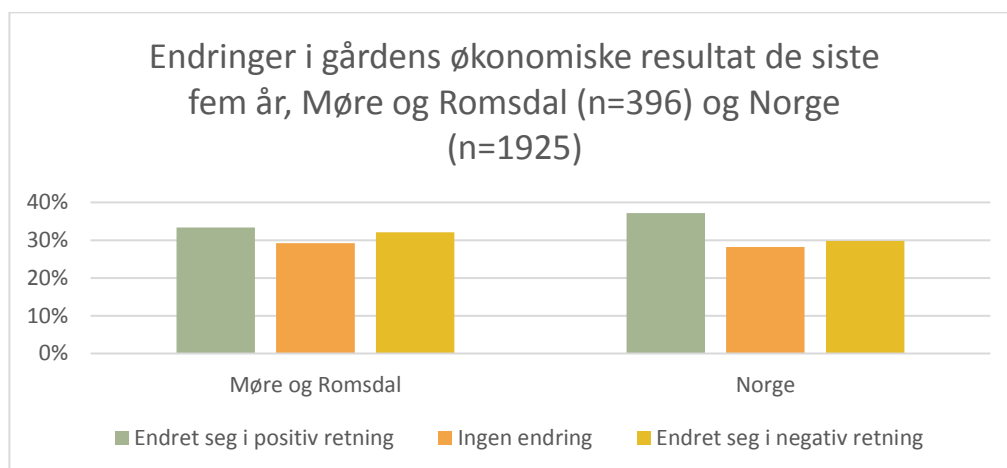
Gjennomsnittlig gjeld per bruker:
M&R 1 778 000 kr
Norge 2 140 000 kr

(Kilde: SSB, 2016c)

I 2003 kom kravet om at all melke- og storfeproduksjon skal foregå i løsdrift. Kravet trer i kraft i 2034 (Forskrift om hold av storfe, 2004). Dette utløser et spesielt stort investeringsbehov i landbruket. I 2018 er det fortsatt bare i underkant av 50 prosent av melkeprodusentene i Trendutvalget for hele Norge som har løsdriftsfjøs.

Økonomisk utvikling de siste fem år

Gårdbrukerne i Trendutvalget ble spurt om det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta hadde endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem åra. En av tre bønder oppgir at det har vært en økonomisk vekst de siste fem åra, mens en tilsvarende andel oppgir at det har vært en negativ utvikling. Møre og Romsdal ligger omtrent på landsgjennomsnittet, bortsett fra at det på landsbasis er en litt høyere andel som oppgir at det økonomiske resultatet har endret seg i positiv retning (Figur 6).

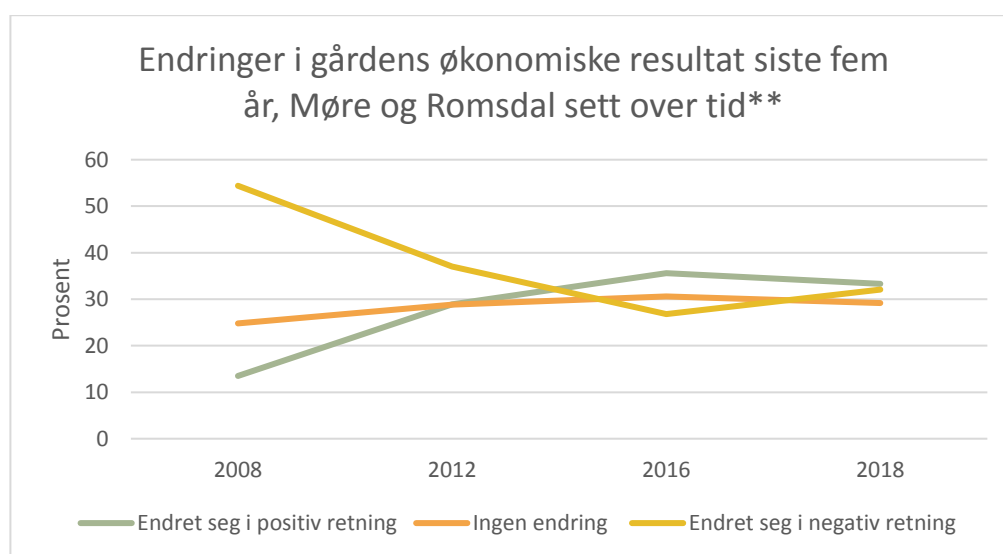
Figur 6: Økonomiske endringer i gårdsdrifta de siste fem år

Regionvis ser vi omtrent det samme bildet. Romsdal skiller seg litt ut i positiv retning. Der oppgir en litt høyere andel at den økonomiske utviklingen har endret seg i positiv retning de siste fem åra. På Sunnmøre er tendensen litt mer negativ, der sier en litt høyere andel av bøndene at den økonomiske endringen har vært negativ

Slåttonn. Foto: Siv Åshild Malme

Vi ser at svarfordelingen på dette spørsmålet (endringer i gårdens økonomiske resultater de siste fem åra) har endret seg over tid, fra 2008 til 2018. I 2008 var det bare 14 prosent som mente at det økonomiske resultatet hadde endret seg i positiv retning de siste fem åra, mens det i 2018 var økt til 33 prosent. Samtidig mente over halvparten av bøndene i 2008 at gårdens økonomi hadde endret seg i negativ retning de siste fem åra, men i 2018 var andelen redusert til 32 prosent. Vi ser dermed en klar tendens til at bøndene i utvalget har blitt «mindre negative» (Figur 7). Dette kan ha flere årsaker, kan hende har mange av de som opplevde en negativ utvikling i 2008 lagt ned bruket?

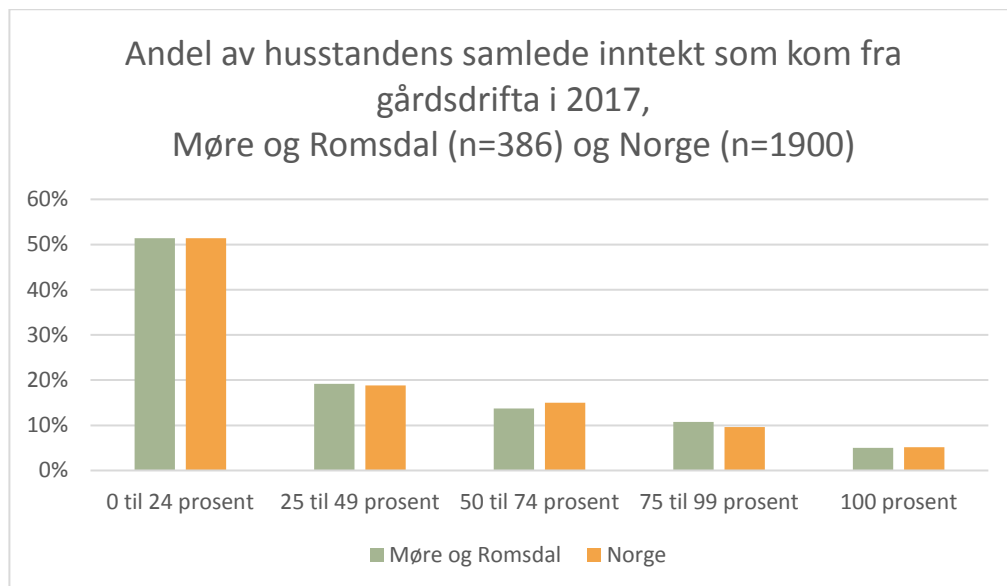
Figur 7: Økonomiske endringer i gårdsdrifta de siste fem år, utvikling over tid (2008-2018)

Foto: Rådhuset Vingelen

Gårdsdriftas andel av husstandens nettoinntekt

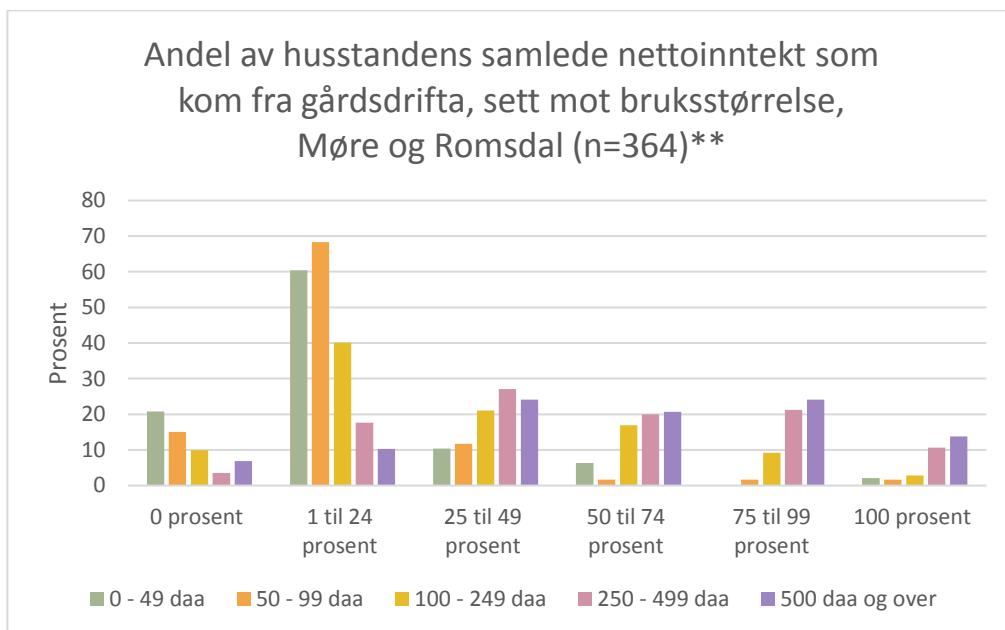
Halvparten av bøndene i utvalget oppgir at inntekta fra gårdsdrifta utgjør mindre enn 25 prosent av husstandens samlede inntekt. Dette er på samme nivå som Norge samlet. 30 prosent sier at inntekta fra gårdsdrifta utgjør mer enn 50 prosent av husstandens samlede inntekt. 5 prosent av utvalget i Møre og Romsdal sier at de har hele inntekta si fra gårdsdrifta. Det er også på nivå med den norske gjennomsnittsbonden (Figur 8).

Figur 8: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt

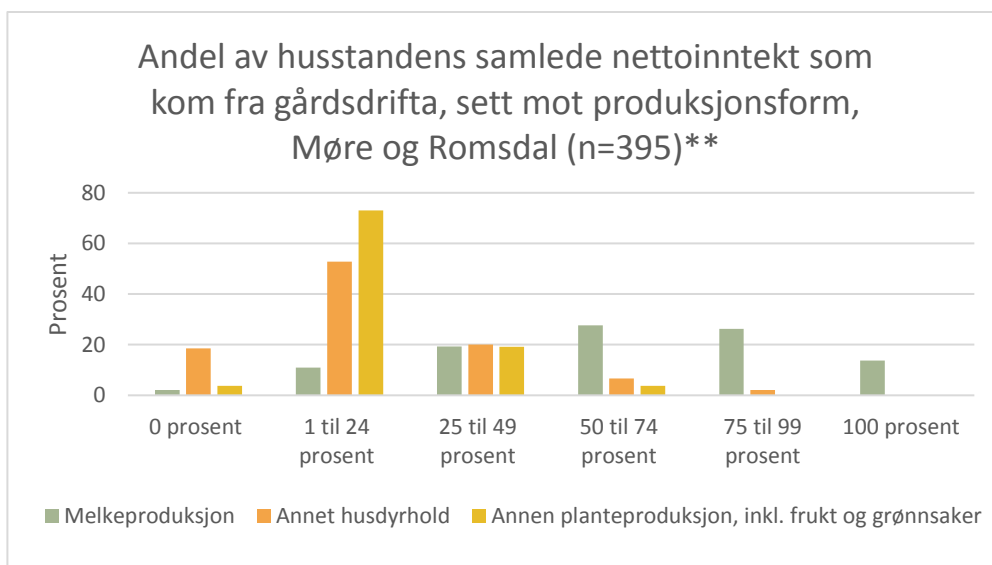
Vi har også sett nærmere på gårdsdriftas andel av husstandens inntekt i de tre regionene. Godt over halvparten (58 prosent) av bøndene i Trendutvalget på Nordmøre sier at inntekta fra gårdsdrifta utgjør mindre enn 25 prosent av husstandens samlede inntekt. I Romsdal er tilsvarende tall 49 prosent og på Sunnmøre 41 prosent. Det er på Sunnmøre at inntekta fra gårdsdrifta ser ut til å utgjøre mest. Der oppgir 40 prosent av bøndene at den utgjør mer enn halvparten av familiens samlede inntekt, og 10 prosent av bøndene på Sunnmøre sier at de lever kun av det gårdsdrifta gir. På grunn av et lavt antall respondenter er forskjellene mellom regionene noe usikre.

Når vi ser på inntekt fra gårdsdrifta og setter det opp mot størrelse på bruket, ser vi en klar tendens til at det er de største gårdene som har høyeste andel av husstandens samlede inntekt fra gårdsdrifta. Tre av fem gårdsbruk på over 500 dekar sier at inntekta fra gården utgjør mer enn halvparten av familiens nettoinntekt. 14 prosent fra samme gruppa har hele inntekta si fra gården (Figur 9).

Figur 9: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt, sett mot bruksstørrelse

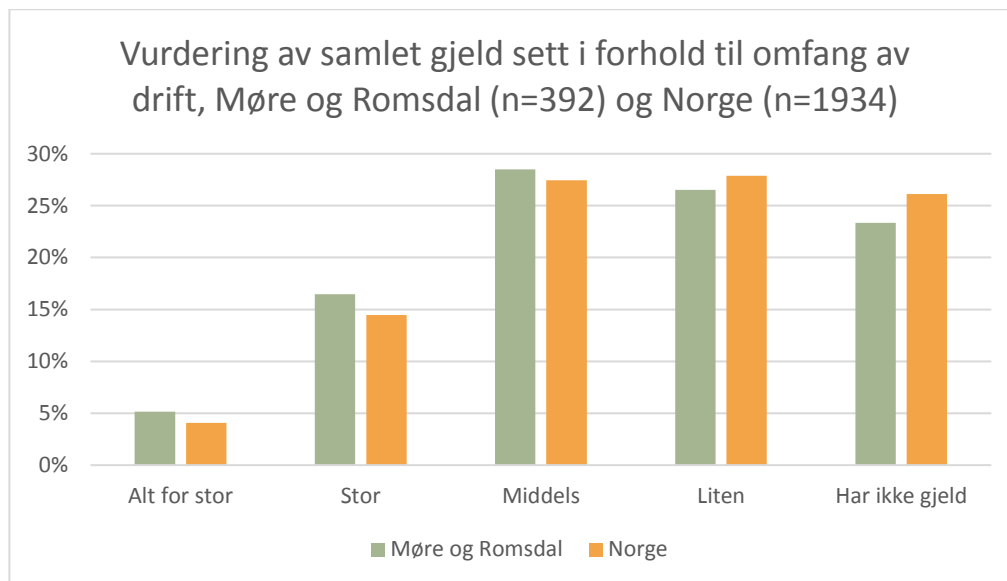
Ser vi på inntekt fra gården opp mot produksjonsform ser vi at det er melkeprodusentene som sier de har den største inntektsandelen fra gårdsdrifta. 28 prosent sier at andelen fra gården utgjør mellom 50 og 74 prosent, 26 prosent sier over 75 prosent og 14 prosent oppgir at gårdsdrifta er eneste inntekt. I motsatt ende av skalaen ser vi at den største andelen av både de som driver med «annet husdyrhold» og med «annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker» oppgir at inntekta fra gården utgjør under 25 prosent av familiens samlede inntekt (Figur 10).

Figur 10: Gårdsdriftas andel av husstandens inntekt, sett mot produksjonsform

Gjeldsnivå

Bøndene ble bedt om å vurdere den samlede gjelda på gårdsbruket sett i forhold til omfanget av drifta på bruket. Utvalget i Møre og Romsdal vurderer gjelda si som noe større enn det gjennomsnittet i landet gjør. 21 prosent sier at de har «alt for stor» eller «stor» gjeld, mens 56 prosent vurderer gjelda si som «middels» eller «liten». 23 prosent av utvalgets bønder oppgir at de ikke har gjeld. Denne andelen er litt lavere enn for Norge samlet (Figur 11).

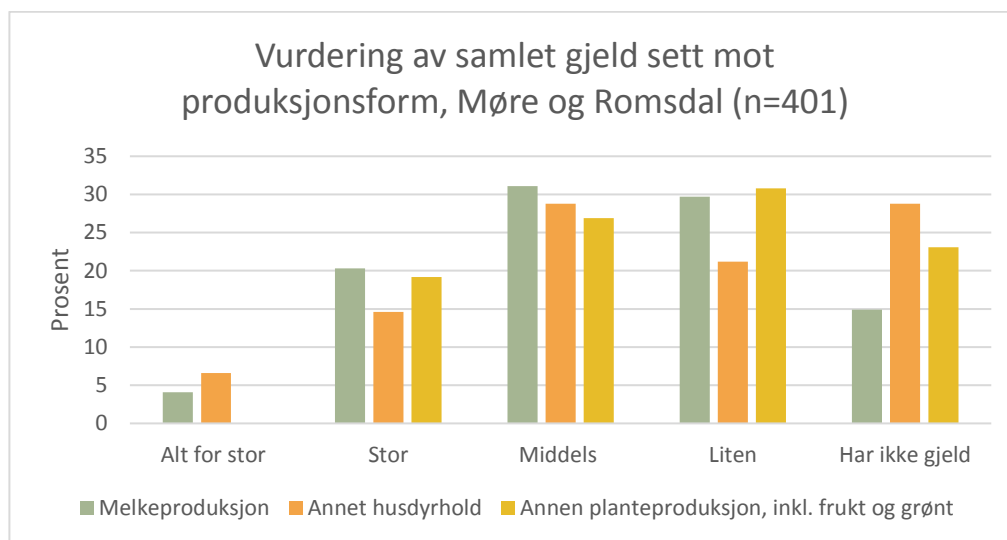
Figur 11: Vurdering av samlet gjeld

På regionnivå er det ingen markante utslag i forhold til fylket samlet.

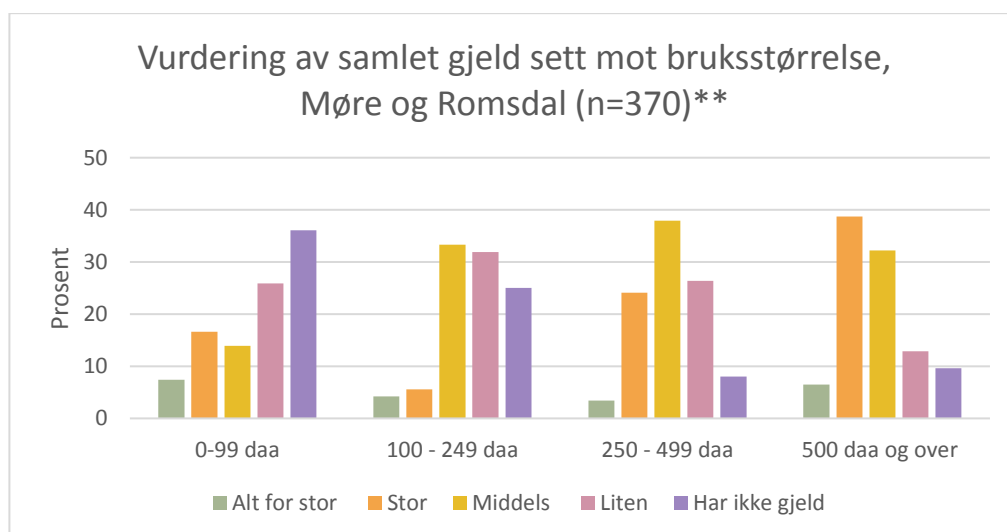
Nytt løsdriftsfjøs, Halså. Foto: Camilla Mellemstrand

Når vi ser på vurdering av gjeld innenfor de ulike produksjonsformene ser vi ingen tydelige utslag. Melkeprodusentene har den laveste andelen (15 prosent) som sier at de ikke har gjeld. Det sier oss at de fleste melkebruk har gjeld (Figur 12).

Figur 12: Vurdering av samlet gjeld, sett mot produksjonsform

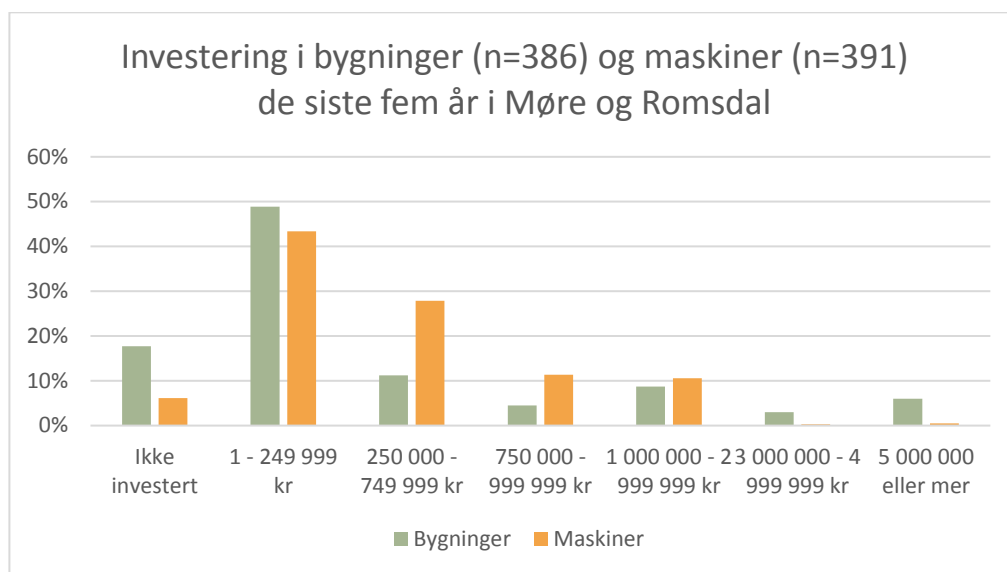
Vi har også sett på bruksstørrelse opp mot gjeld. «Alt for stor» gjeld er det et fåtall som vurderer at de har, uavhengig av størrelse på bruket. En klar tendens er at det er de største gårdene som vurderer at de har størst gjeld. I gruppa «500 dekar og over» sier 39 prosent at de vurderer gjelda å være «stor». 36 prosent av brukene under 100 dekar sier at de ikke har gjeld. Det samme sier 25 prosent av de med bruk mellom 100 og 250 dekar (Figur 13).

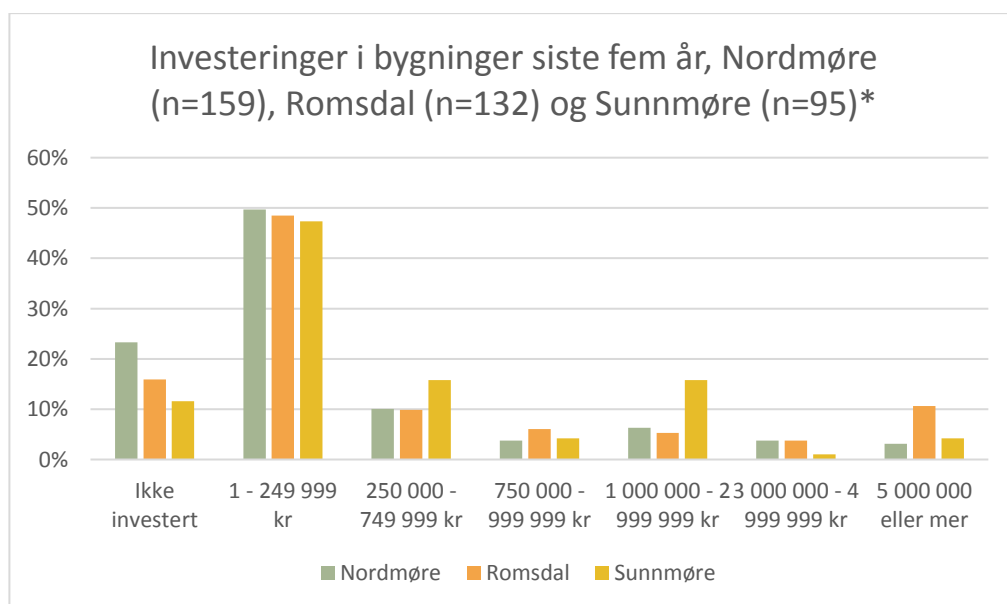
Figur 13: Vurdering av samlet gjeld, sett mot bruksstørrelse

Investeringer de siste fem år

Gjennomsnittsbonden i Møre og Romsdal er nokså lik gjennomsnittsbonden i Norge, både når det gjelder investeringer i gårdens bygninger og i maskiner de siste fem åra. To av tre gårdbrukere har investert mindre enn 250 000 kroner i gårdens bygninger de siste åra. Samtidig er det 18 prosent av bøndene i utvalget som har investert over en million. 6 prosent har sågar investert over fem millioner (Figur 14). Dette er på linje med investeringene på landsbasis.

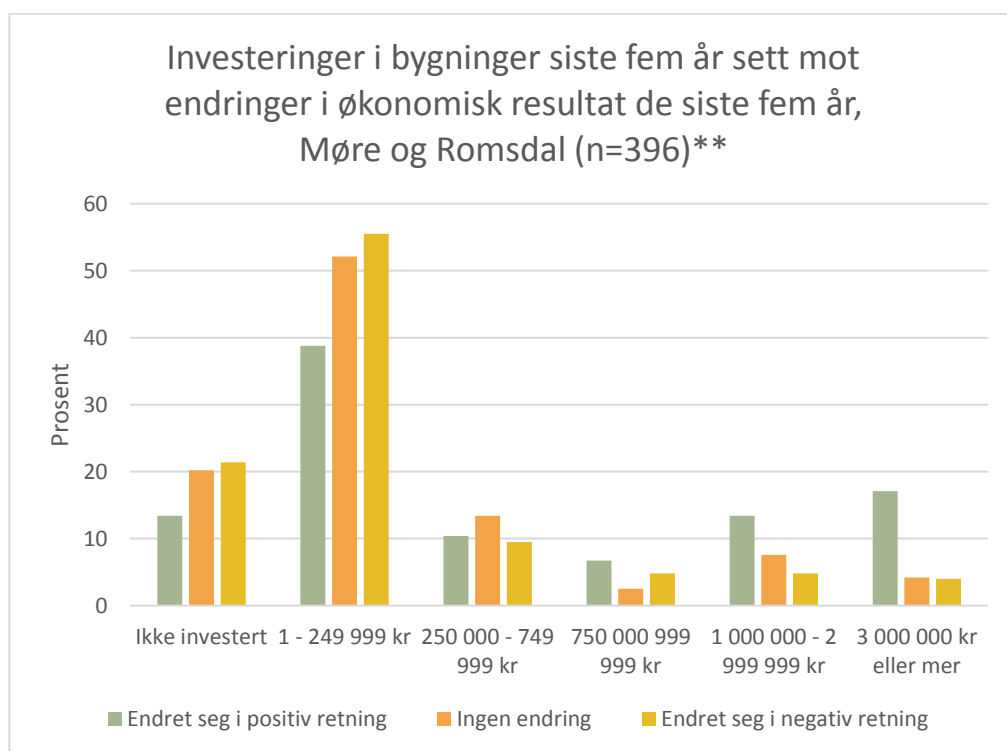
Figur 14: Investeringer i bygninger og maskiner de siste fem år, Møre og Romsdal

Figur 15: Investeringer i bygninger de siste fem år, regionvis fordeling

Når det gjelder investering i maskiner de siste fem år fant vi ingen tydelige forskjeller mellom de tre regionene, men det var noen forskjeller mellom regionene med hensyn til investering i bygninger. Nordmøre er den regionen hvor det er investert minst i bygninger de siste fem åra. 73 prosent av bøndene i Trendutvalget på Nordmøre har investert mindre enn 250 000 kroner i bygninger. I både Romsdal og på Sunnmøre er det 20 prosent som har investert over en million kroner. I Romsdal har 11 prosent av bøndene i utvalget investert over fem millioner kroner de siste fem åra (Figur 15).

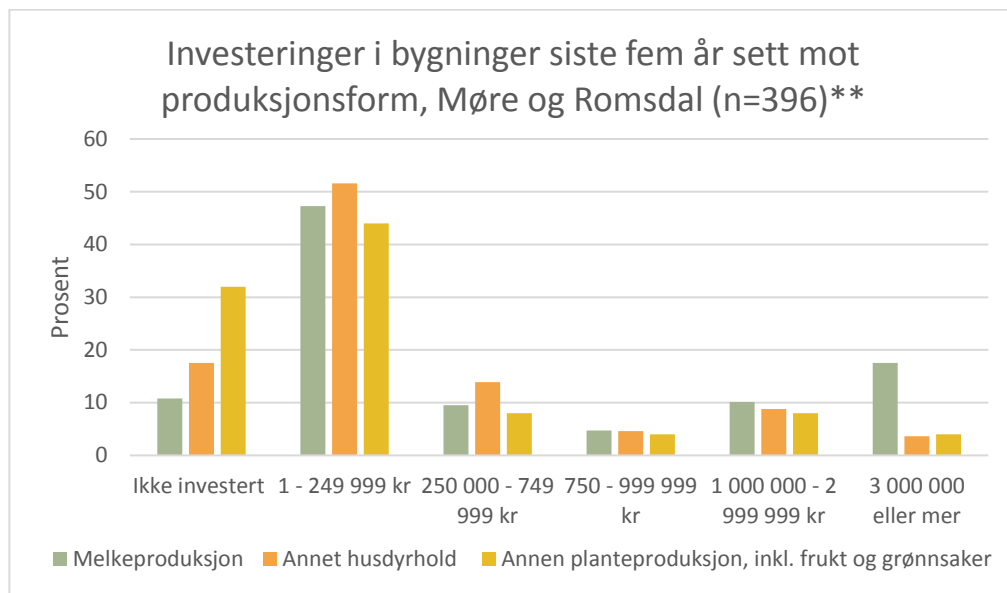
Når vi ser på investeringer i bygninger siste fem år mot endringer i økonomisk resultat de siste fem år, ser vi en klar tendens. Det er de som har opplevd at økonomien har «endret seg i positiv retning» som har investert mest. 17 prosent i denne gruppa har investert over tre millioner kroner i bygninger de siste fem åra. Samtidig ser vi at det er investert noe i gårdens bygninger også hos de som har opplevd en negativ endring. Ca. 55 prosent av disse har investert opp til 250 000 kroner de siste fem åra (Figur 16).

Figur 16: Investeringer i bygninger siste fem år, sett mot endringer i økonomisk resultat de siste fem år

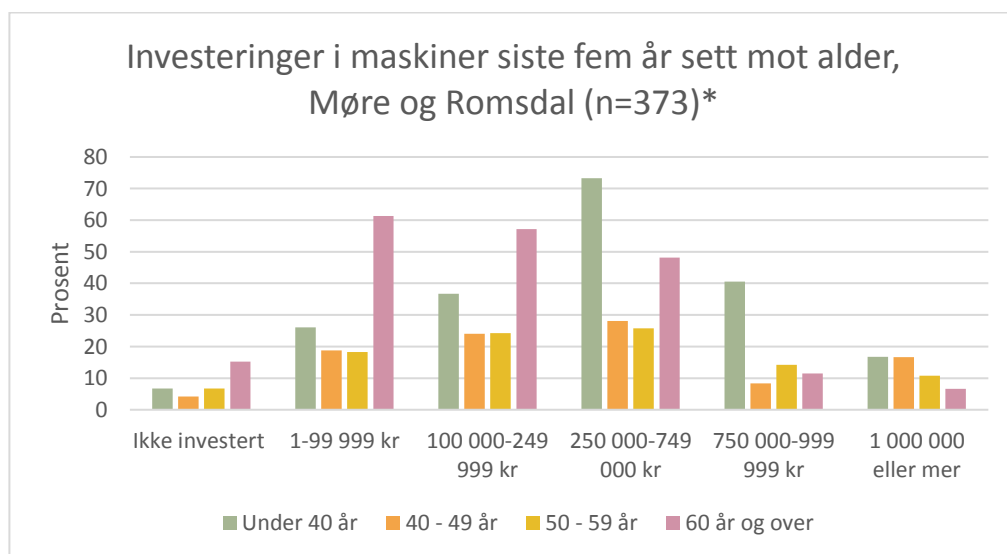
Hvilke produksjonsformer drives på gårdene der det er investert i bygninger de siste fem åra? Over 30 prosent av melkeprodusentene har investert over 750 000 kroner i gårdens bygninger. Halvparten av disse igjen har investert over tre millioner kroner. Uavhengig av produksjonsform ser vi at nesten

halvparten av bøndene i Møre og Romsdal har brukt opp mot 250 000 kroner på bygninger de siste fem åra (Figur 17).

Figur 17: Investeringer i bygninger siste fem år sett mot produksjonsform

Vi har også sett på hvilken aldersgruppe som bruker mest penger på maskiner. Grappa over 60 år investerer i landbruksutstyr, men først og fremst under 750 000 kroner. De største investeringene er det de yngste bøndene som gjør. Over 66 prosent av bøndene under 40 år har «investert» over 750 000 kroner i maskiner de siste fem åra (Figur 18).

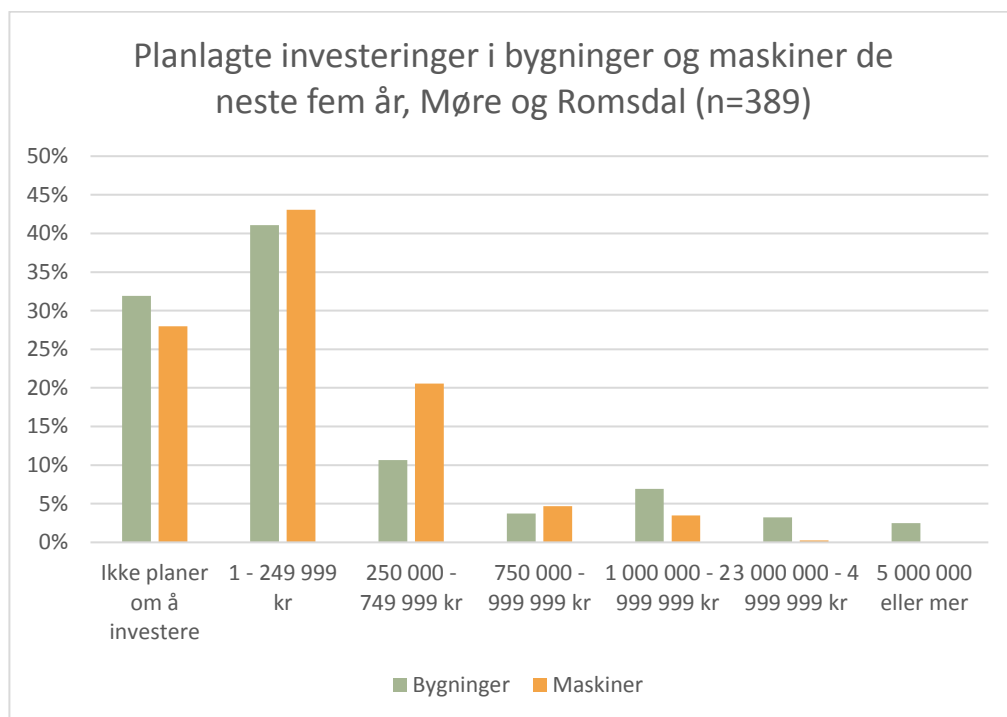

Figur 18: Investeringer i maskiner siste fem år, sett mot gårdbrukers alder

Planlagte investeringer de neste fem år

Det er få av bøndene i utvalget som har planer om store investeringer i bygninger og maskiner de neste fem åra. 32 prosent sier at de har ingen planer om å investere og 41 prosent sier at de planlegger å investere inntil 250 000 kroner i bygninger. Tallene er bortimot de samme for maskiner. 12 prosent av bøndene planlegger å bruke over en million kroner på bygninger de neste fem åra (Figur 19). Møre og Romsdal ligger omtrent på landsgjennomsnittet når det gjelder framtidige investeringer.

Vi har også sett på dette spørsmålet på regionnivå. Vi finner ingen store forskjeller fra fylkesgjennomsnittet, utover at det er en litt høyere andel i Romsdal enn i de andre to regionene som planlegger investeringer over en million kroner de neste fem åra.

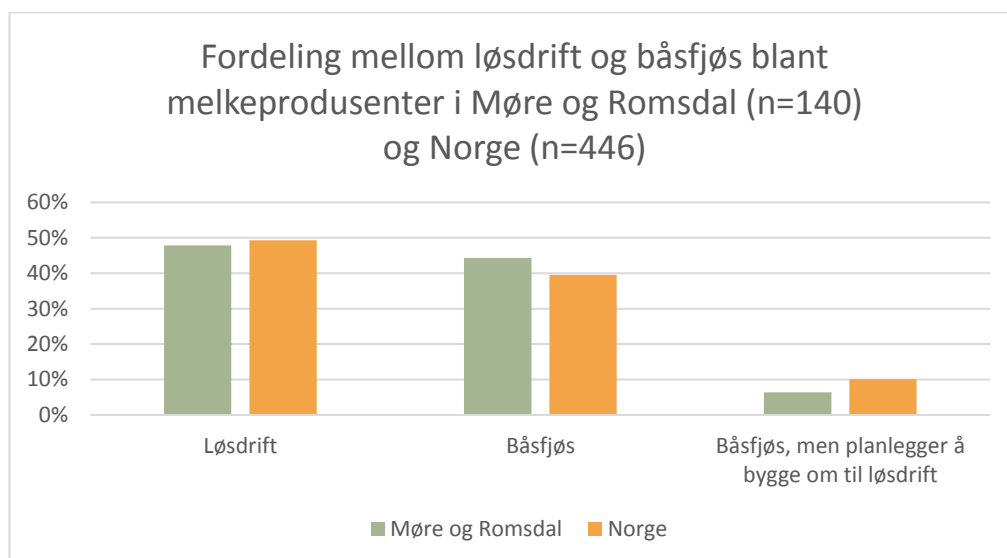

Figur 19: Planlagte investeringer i bygninger og maskiner de neste fem år

Vi har også sett på planlagte investeringer i bygninger mot netto næringsinntekt fra jord- og skogbruket. De fleste gårdbrukere, uavhengig av næringsinntekt, planlegger å investere under 250 000 kroner de neste fem åra. Ellers er det de med høyest inntekt fra gården som planlegger de største investeringene; en million kroner eller mer.

Investeringer med tanke på løsdriftskravet

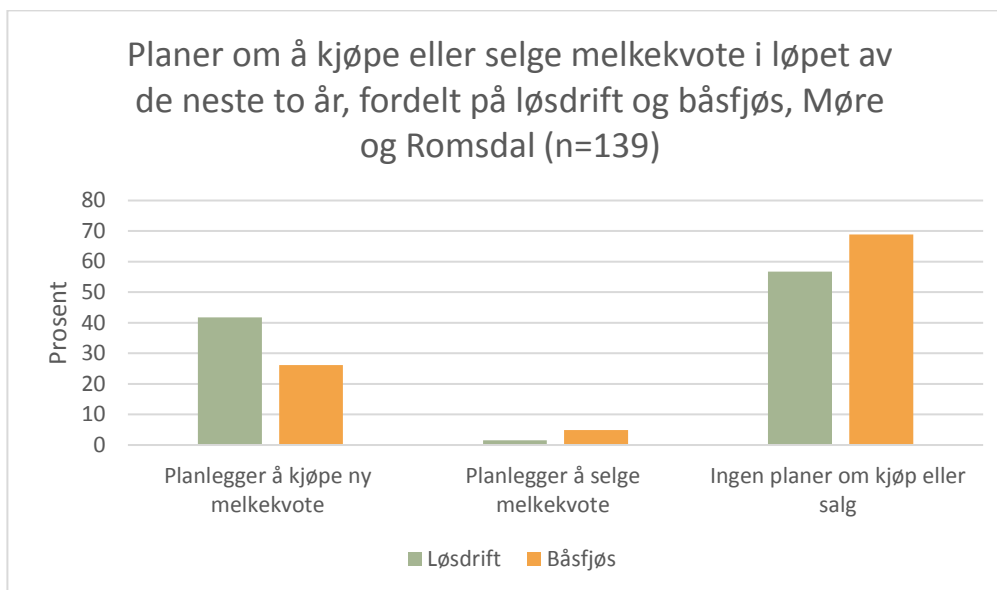
Det er ikke store forskjeller på Møre og Romsdal og Norge når det gjelder andelen melkebruk med løsdriftsfjøs kontra båsfjøs. Andelen med båsfjøs som planlegger å bygge om til løsdrift, er veldig lav, bare seks prosent (Figur 20). Det er lenge til 2034, da løsdriftskravet skal være innfridd, så det kan være en av årsakene til at så få planlegger ombygging. Utover det så stemmer dette med de andre tallene vi har sett når det gjelder investeringer de neste fem åra, at det generelt planlegges lave investeringer.

Figur 20: Andel løsdriftsfjøs og båsfjøs

Det er en litt lavere andel av utvalget i Møre og Romsdal (15 prosent) som planlegger å kjøpe melkekvote de neste to åra enn det er i Norge samlet (22 prosent). Bare 4 prosent planlegger å selge melkekvoten, det ligger på nivå med landet. Et stort flertall (81 prosent) av utvalget i Møre og Romsdal sier de vil fortsette på dagens nivå, noe som er en litt høyere andel enn landsgjennomsnittet.

Dersom vi ser på hvilke typer bruk som planlegger å kjøpe melkekvote de neste to år, er det både de som driver med løsdrift og de som har båsfjøs som planlegger å kjøpe kvote (Figur 21). Dette kan tyde på at også flere med båsfjøs planlegger å satse framover, selv om det ikke gir utslag i investeringsplanene de neste fem åra.

Figur 21: Planer om kjøp og salg av melkekvote, sett mot fjøstyp

Kyr på beite på Skardsøya. Foto: Camilla Mellemstrand

Framtidstro, optimisme og rekruttering

OPPSUMMERING:

Det er flere bønder i Møre og Romsdal som tror at økonomien vil endre seg i negativ retning de neste fem åra, enn det er som tror den vil endre seg i positiv retning. Bøndene er mindre optimistiske i forhold til økonomisk utvikling i 2018 enn de var ti år tidligere.

Det er flere gårdbrukere som planlegger økning i produksjonen, enn det er som ser for seg en reduksjon. De fleste planlegger å fortsette produksjonen i samme omfang som før.

Den generelle helsetilstanden hos bøndene i Møre og Romsdal er på nivå med landssnittet, men de ser ut til å oppleve ensomhet i yrket i noe større grad.

Litt over halvparten av gårdbrukerne tror det ikke er sannsynlig at noen vil overta gården. På Nordmøre er det størst optimisme med hensyn til familieovertakelse, litt lavere i Romsdal og lavest på Sunnmøre.

FAKTA:

De nye gårdbrukerne er som regel godt voksne når de tar over gården. Tall fra SSB (2016d) om overdragelser av landbrukseiendommer viser at i 2016 var gjennomsnittsalderen til den nye brukeren ved gavesalg (typisk familieoverdragelse) 42 år. Den som overdrar gården vil da som oftest være i 60-åra.

I dette kapittelet vil vi blant annet se nærmere på hvordan bøndene i Møre og Romsdal vurderer bygningsstandarden, forventede endringer i økonomisk resultat de neste fem åra og framtidige utviklingstrekk på gården.

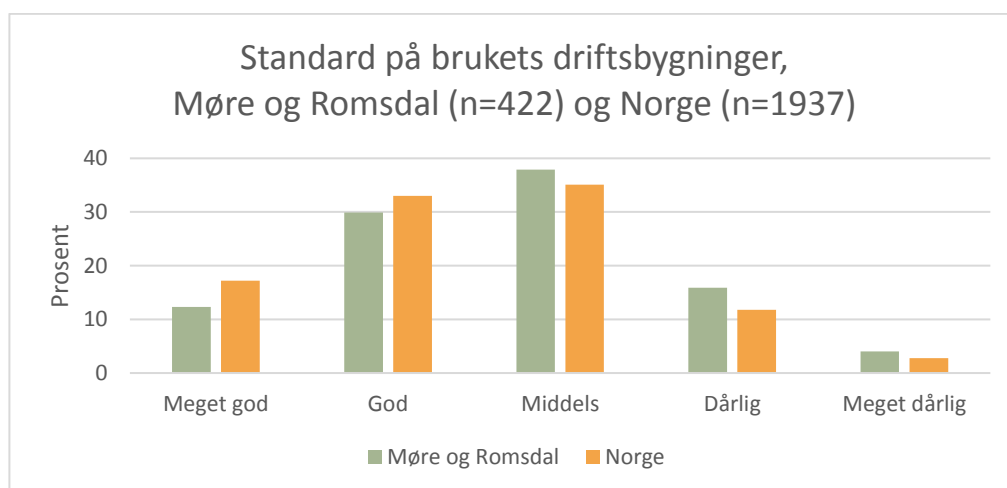
Vi ser også på gårdbrukers helsetilstand, hvorvidt gårdbrukeren anbefaler barna å ta over gårdsdrifta eller ikke og sannsynligheten for at noen i familien vil overta gården.

Standard på driftsbygninger

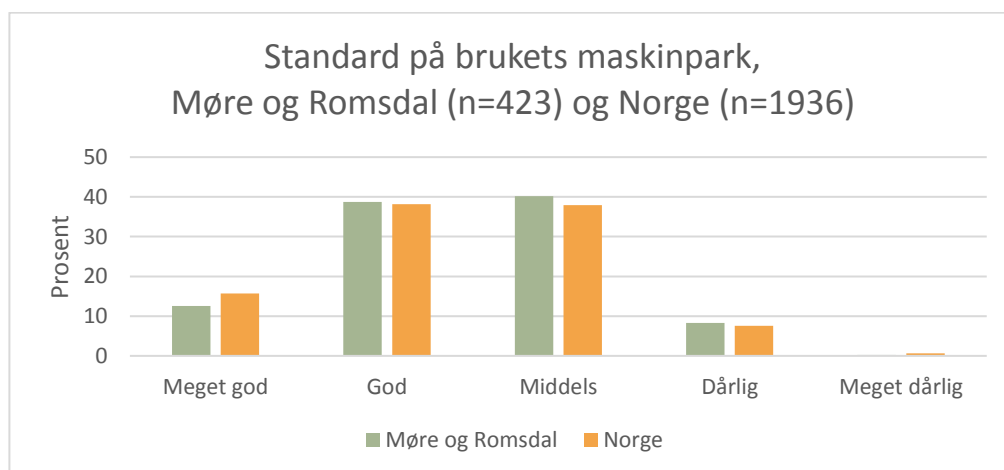
Når vi skal se på framtidstro og optimisme er det interessant å få en oversikt over standarden på driftsbygninger og maskinpark. Standarden sier noe om nåsituasjonen, og dermed hvilket utgangspunkt gårdbrukeren har for framtidig drift.

Gårdbrukerne har selv vurdert standarden på brukets driftsbygninger og maskinpark. Rundt 12 prosent sier at standarden på driftsbygningene er «meget god» og 30 prosent sier at standarden er «god» (Figur 22). Også når det gjelder maskinparken sier rundt 12 prosent at standarden er «meget god», mens 39 prosent sier at standarden er «god» (Figur 23).

Standarden på driftsbygningene i Møre og Romsdal er generelt litt lavere enn for Norge samlet, mens standarden på maskinparken er omtrent på nivå med resten av landet.

Figur 22: Standard på driftsbygninger

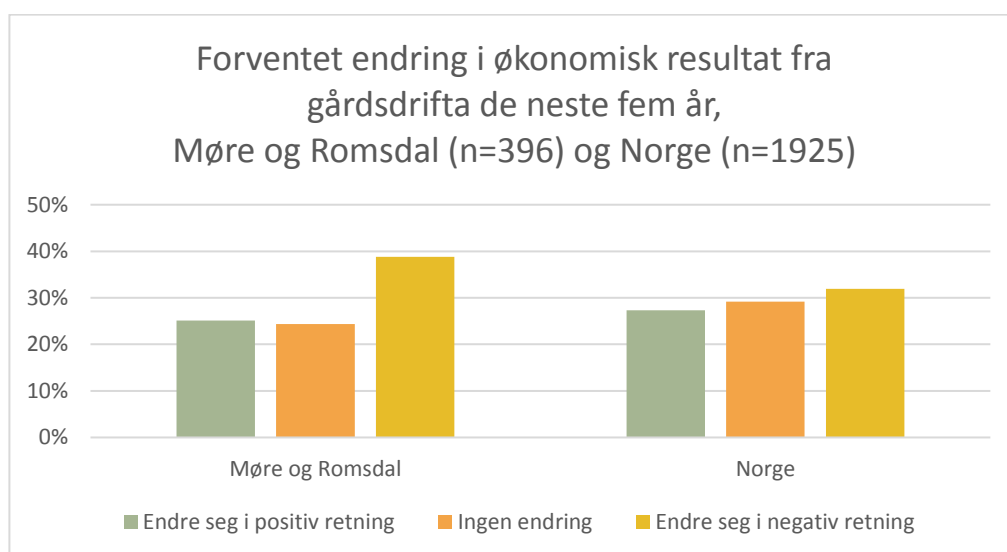
Figur 23: Standard på maskinpark

Det var ingen klare forskjeller mellom regionene med hensyn til standard på driftsbygninger.

Det er en signifikant sammenheng mellom standard på driftsbygninger og næringsinntekt fra gården. Blant de som har «meget dårlig» standard på driftsbygningene, har nesten halvparten ingen inntekt fra gårdsbruket. Vi ser også at jo høyere inntektene fra gården er, jo bedre standard er det på driftsbygningene.

Forventet endring i økonomisk resultat de neste fem år

Gårdbrukerne ble bedt om å vurdere hvorvidt de trodde det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta ville endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem åra. En større andel av bøndene i Møre og Romsdal tror at økonomien vil endre seg i negativ retning (39 prosent) de neste fem åra, enn de som tror den vil endre seg i positiv retning (25 prosent) eller ikke endre seg (24 prosent). Bonden i Møre og Romsdal er dermed litt mindre optimistisk i forhold til forventet økonomisk resultat enn den norske gjennomsnittsbonden (Figur 24).

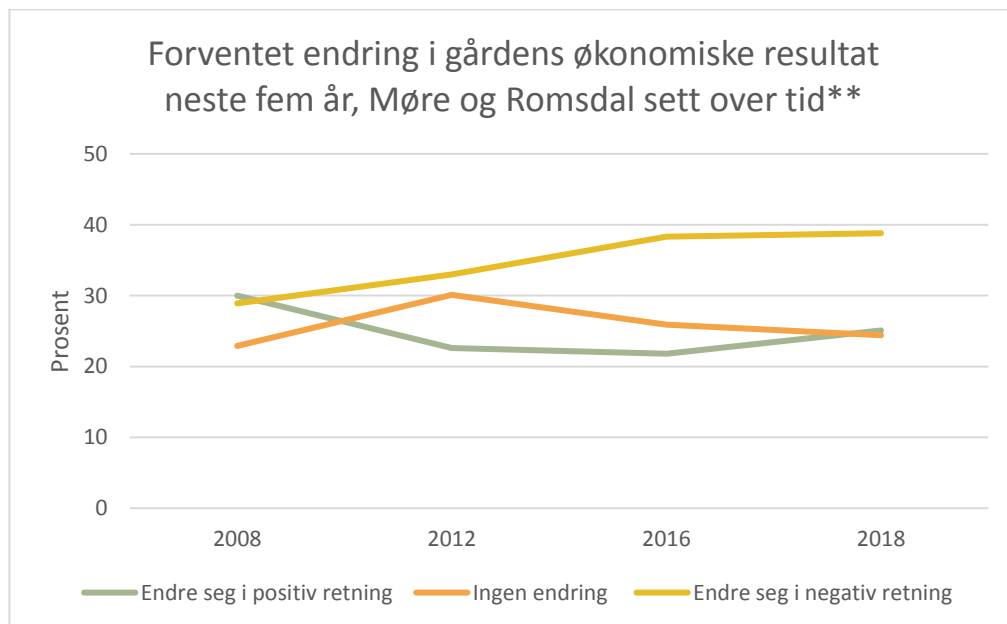

Figur 24: Forventet endring i gårdens økonomi de neste fem år

Det var ingen store forskjeller mellom regionene når det gjelder forventninger til økonomien de neste fem år. I alle tre regionene tror den største andelen gårdbrukere at økonomien vil endre seg i negativ retning. Pessimismen kan se ut til å være litt større på Sunnmøre enn i de to andre regionene. På Sunnmøre tror 44 prosent av bøndene at økonomien vil utvikle seg i negativ retning, mens bare 21 prosent tror på en utvikling i positiv retning. I de to andre regionene var det en noe jevnere prosentfordeling mellom de to kategoriene (negativ retning og positiv retning).

Det var ingen tydelige sammenhenger mellom forventninger til økonomien de neste fem år og hovedproduksjonen på gården, eller mellom forventninger til økonomien de neste fem år og størrelsen på gårdsbruket.

Dersom vi ser på svarfordelingen på dette spørsmålet (forventet endring i gårdens økonomiske resultat de neste fem år) over tid, ser vi at bøndene er mindre optimistiske i 2018 enn de var ti år tidligere. I 2008 trodde 30 prosent av bøndene at økonomien ville endre seg i positiv retning de neste fem åra, mens i 2018 var det bare 25 prosent som hadde tro på positive økonomiske endringer. Andelen som tror økonomien vil endre seg til det verre de neste fem åra har også hatt en markant økning, fra 29 prosent som forventet en negativ endring i 2008, til 39 prosent i 2018 (Figur 25).

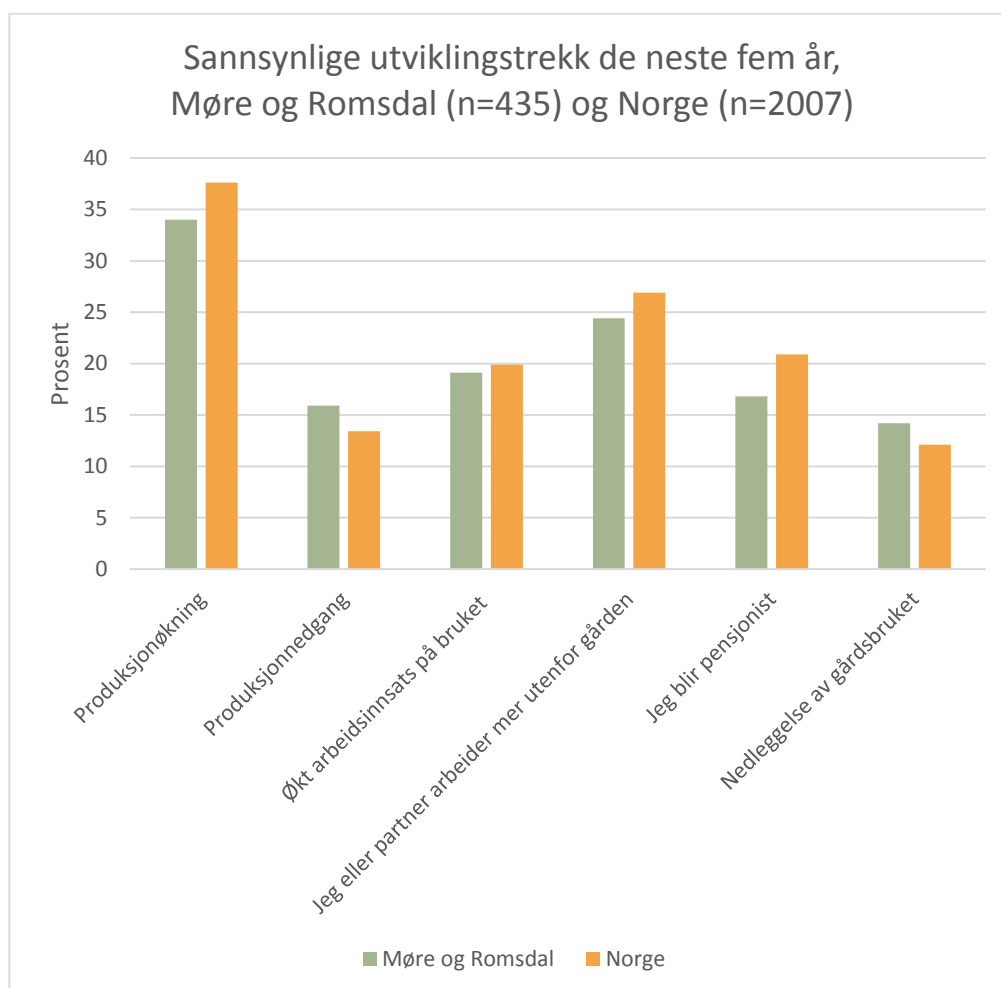
Figur 25: Forventet endring i gårdens økonomi de neste fem år, utvikling over tid (2008-2018)

Nordvikstranda, Surnadal. Foto: Line Nordvik

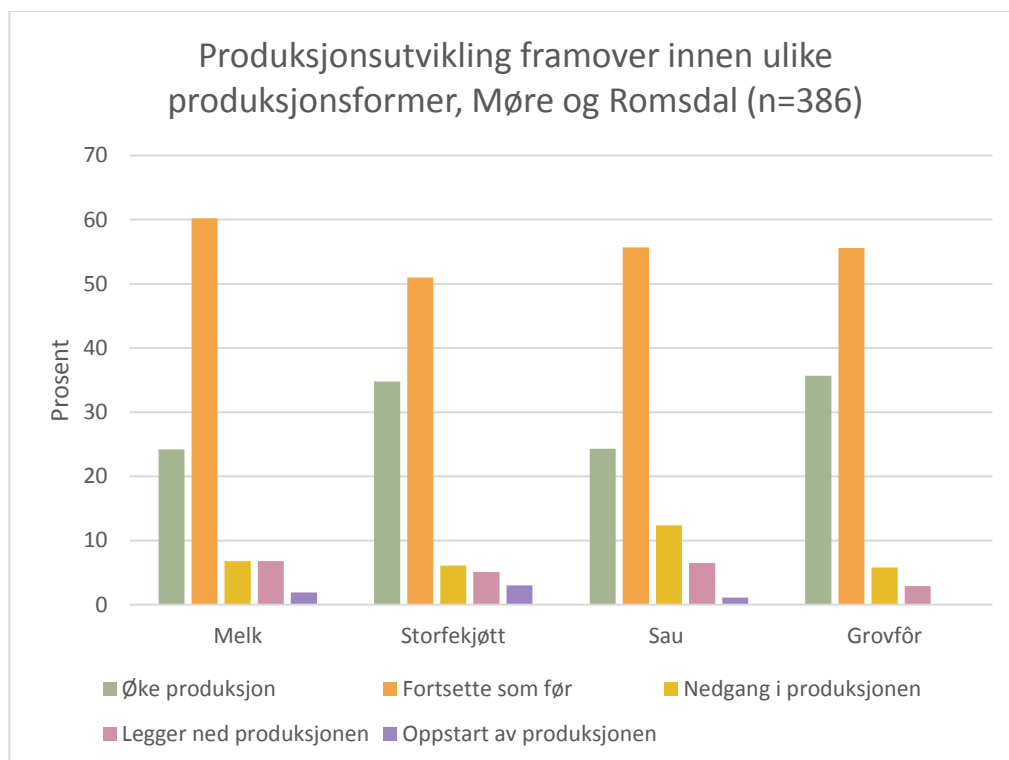
Utviklingstrekk og framtidig produksjon

Gårdbrukerne ble bedt om å anslå hvilke utviklingstrekk som ville være sannsynlige for seg selv eller sitt gårdsbruk de neste fem åra. Her var det mulig å krysse av for flere muligheter, slik at prosentandelene blir mer enn 100 prosent til sammen. Det er en høyere andel av gårdbrukerne (34 prosent) som ser for seg en produksjonsøkning enn det er som ser for seg en produksjonsnedgang (16 prosent). Det er en høyere andel (24 prosent) som tror at de selv eller partneren vil arbeide mer utenfor gården, enn andelen (19 prosent) som tror at arbeidsinnsatsen på gården vil økes. Det er 17 prosent som planlegger å pensjonere seg, og 14 prosent som ser for seg at gården blir nedlagt i løpet av fem år (Figur 26).

Figur 26: Sannsynlige utviklingstrekk de neste fem år

Hvis vi sammenligner hovedproduksjonsformene melk, storfekjøtt, sau og grovfôr, ser vi at innen hver produksjonsform planlegger den største gruppen gårdbrukere å fortsette produksjonen i samme omfang som tidligere. Den nest største gruppen er de som planlegger å øke produksjonen. Om vi slår sammen gruppene som ser for seg enten nedgang i produksjonen eller nedleggelse, gjelder dette 14 prosent av melkebrukene, 11 prosent av storfekjøttprodusentene, 19 prosent av sauebrukene og 9 prosent av grovfôrprodusentene (Figur 27).

Figur 27: Forventet produksjonsutvikling innen ulike produksjonsformer

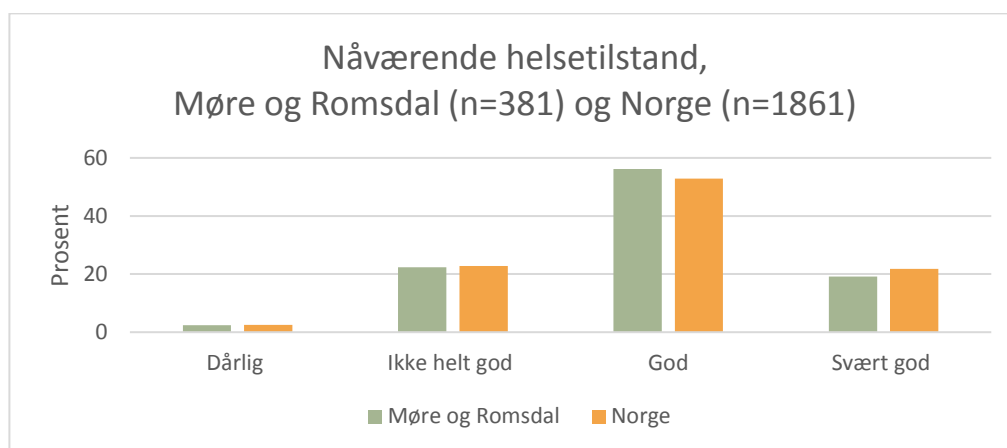
Når vi ser på melkebrukene på regionsnivå, er det gjennomgående en noe høyere andel bønder i utvalget fra Nordmøre (90 prosent) enn i Romsdal (85 prosent) og på Sunnmøre (77 prosent) som ønsker å øke produksjonen eller fortsette som før. På Sunnmøre er det en høyere andel av utvalget (14 prosent) som ser for seg å legge ned melkeproduksjonen, enn det er i Romsdal (4 prosent) og på Nordmøre (2 prosent).

Når det gjelder storfekjøtt vil om lag en av tre bønder på Nordmøre og i Romsdal øke produksjonen, mens andelen på Sunnmøre som vil øke produksjonen er litt høyere; 39 prosent. Når det gjelder forventet utvikling innen saueproduksjon, er det ingen tydelige forskjeller mellom regionene.

Gårdbrukerens helsetilstand og sosiale miljø

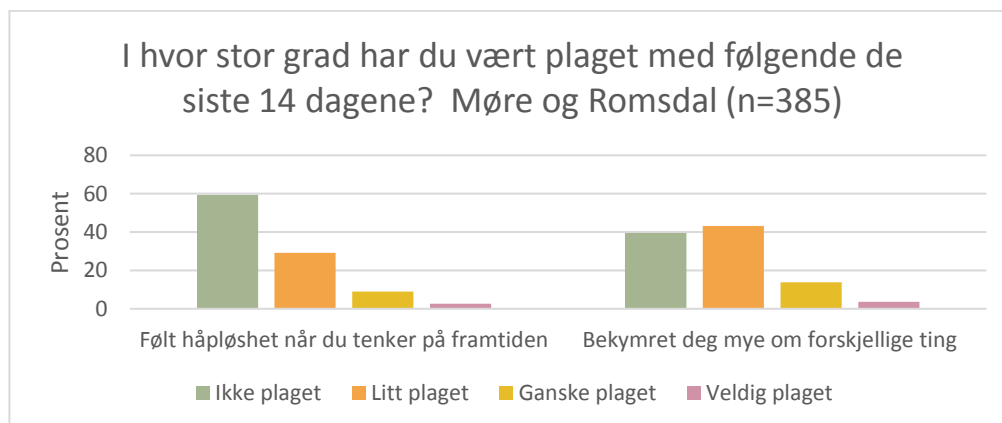
Gårdbrukerne i undersøkelsen ble bedt om å vurdere hvordan deres egen helse var for øyeblikket (Figur 28). Tre av fire gårdbrukere oppga at helsen deres var enten «god» eller «svært god», mens nesten en av fire oppga at helsen var «ikke helt god». Bare to prosent oppga at helsen var «dårlig». Disse tallene er tilsvarende tallene for landet som helhet.

Det er en klar sammenheng mellom alder og gårdbrukerens helsetilstand. Helsen blir dårligere med alderen, også for bønder.

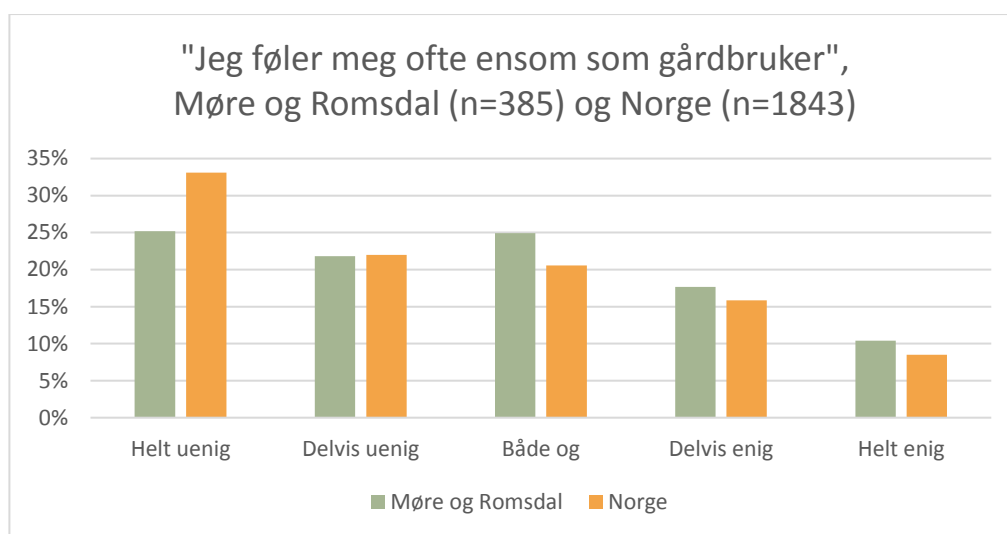
Figur 28: Gårdbrukers helsetilstand

Gårdbrukerne ble også bedt om å oppgi i hvor stor grad de har vært plaget med ulike bekymringer de siste 14 dagene. Det store flertallet oppgir at de er lite plaget eller ikke plaget. Men det er også nær 12 prosent av bøndene som oppgir at de er enten ganske eller veldig plaget av å føle håpløshet når de tenker på framtida. Generelle bekymringer er nok heller ikke uvanlig hos mange bønder; 17 prosent oppgir at de er enten ganske eller veldig plaget av å «bekymre seg mye om forskjellige ting» (Figur 29).

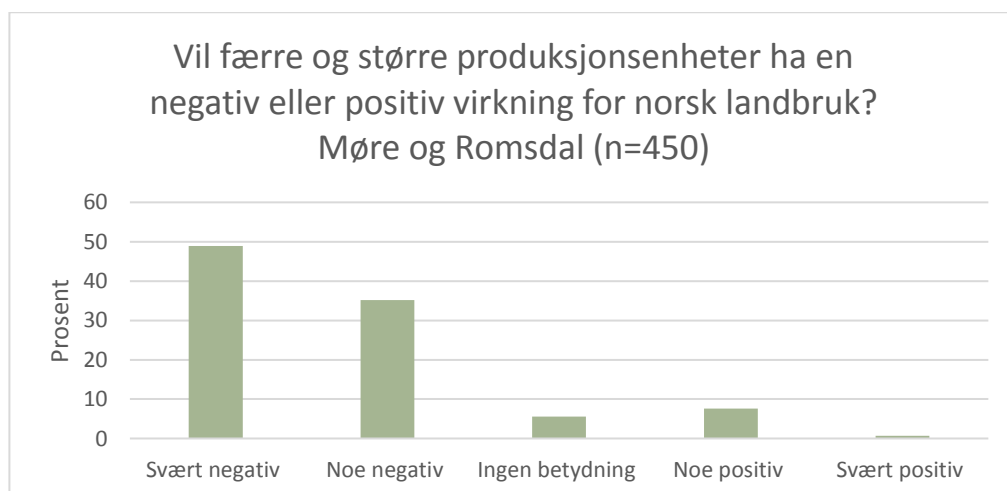
Figur 29: Ulike bekymringer hos gårdbruker

Når gårdbrukerne ble bedt om å krysse av for om de var enig eller uenig i påstanden «Jeg føler meg ofte ensom som gårdbruker», ser vi at gårdbrukerne i Møre og Romsdal ser ut til å oppleve ensomhet i gårdbrukeryrket i noe større grad enn den gjennomsnittlige norske bonden. I Møre og Romsdal er det 47 prosent som er helt eller delvis uenig i påstanden, mens 28 prosent er delvis eller helt enige. Nasjonalt er 55 prosent uenige i påstanden om at de ofte er ensom som gårdbruker, mens 25 prosent er delvis eller helt enig i påstanden (Figur 30).

Figur 30: Jeg føler meg ofte ensom som gårdbruker

En utvikling mot færre og større produksjonsenheter er noe bøndene i Møre og Romsdal er overveiende negative til (Figur 31). Å ha et lokalt fagmiljø å spille på er viktig, ikke bare sosialt, men også blant annet for overføring av fagkunnskap.

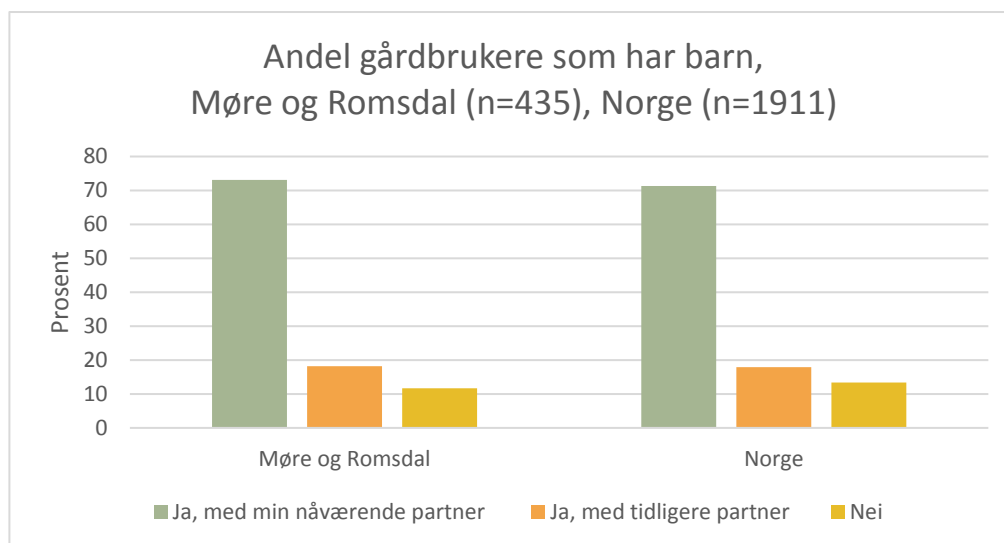
Figur 31: Vurdert virkning av færre og større produksjonsenheter

Mellom Sunndalsfjella. Foto: Kirsti Hjelde

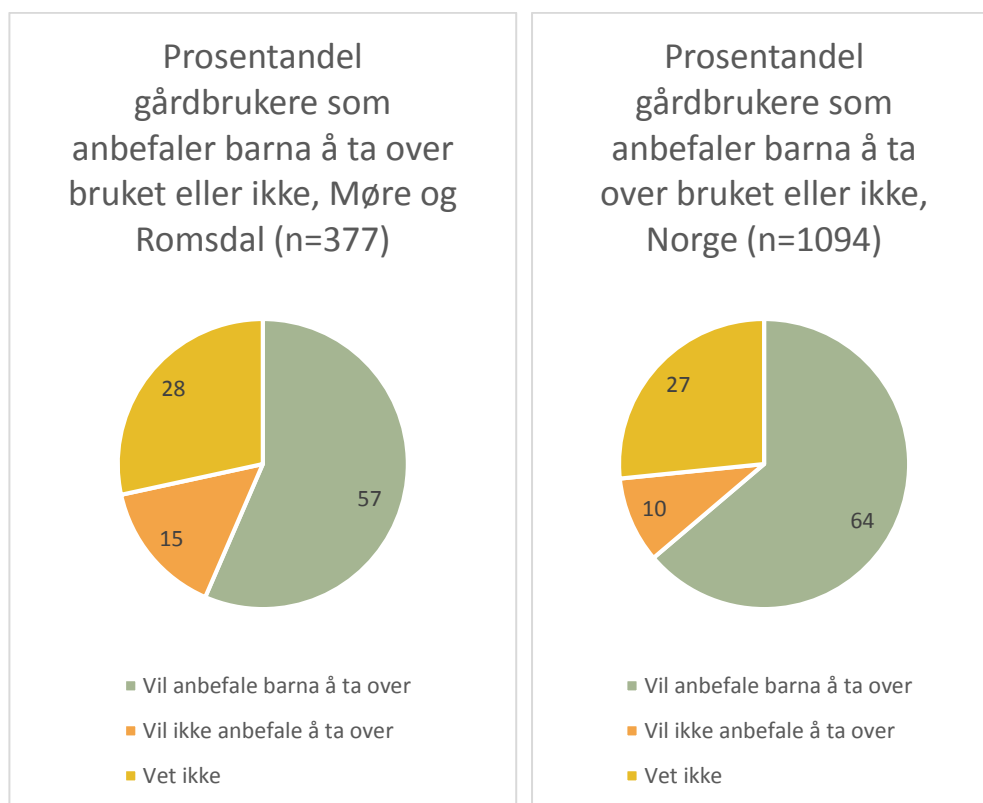
Rekruttering

88 prosent av gårdbrukerne i Trendutvalget for Møre og Romsdal har barn. Dette er likt med landsgjennomsnittet (Figur 32). Fordelingen er også nokså lik i de tre regionene; det er 87 prosent av bøndene på Nordmøre, 92 prosent i Romsdal og 88 prosent på Sunnmøre som har barn. Det er altså et overveiende flertall av gårdbrukerne som har potensielle arvtakere til gården.

Figur 32: Andel gårdbrukere med og uten barn

Litt over halvparten (57 prosent) av gårdbrukerne i Møre og Romsdal vil anbefale barna å ta over gårdsbruket når de selv ikke lenger kan drive det. Det er en litt lavere andel enn for Norge samlet, hvor 64 prosent vil anbefale barna å ta over. I Møre og Romsdal er det også flere som *ikke* vil anbefale barna å ta over (15 prosent) enn det er på landsbasis (10 prosent) (Figur 33).

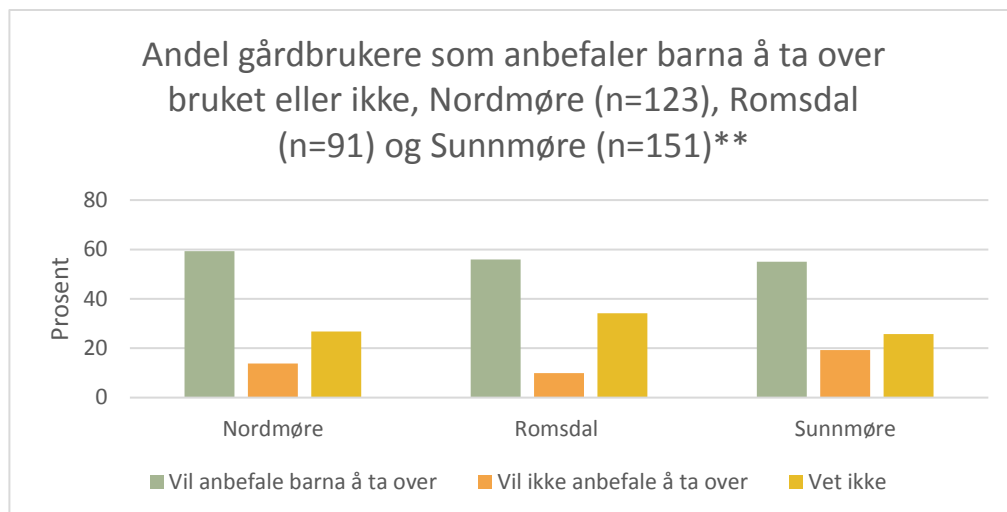

Figur 33: Fordeling av anbefaler/anbefaler ikke å ta over gården, Møre og Romsdal og Norge

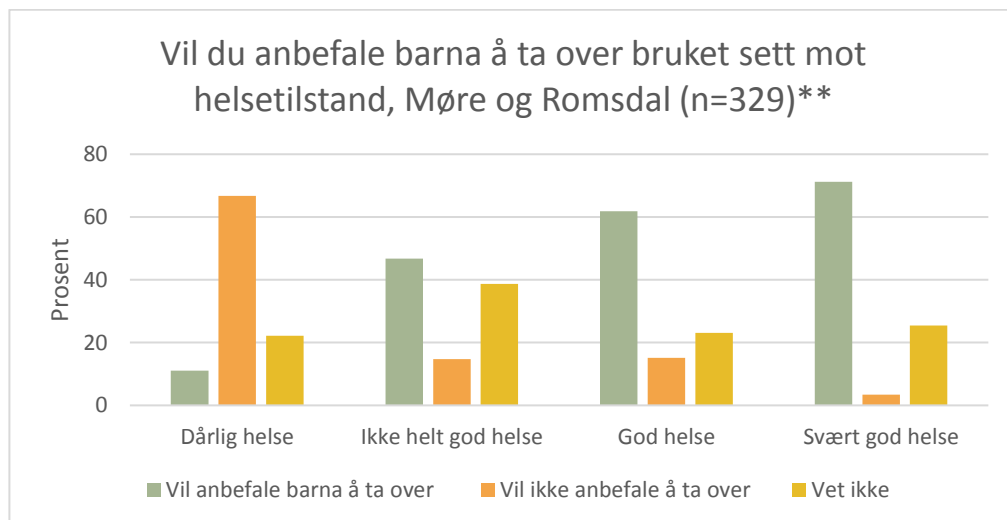
Sidet Trønderfe og Nordlandsfe (STN) på beite i Sunndal. Foto: Kirsti Hjelde

Det er relativt små forskjeller mellom regionene når det gjelder hvorvidt bonden vil anbefale ungene å overta gårdsbruket. I alle tre regioner vil over halvparten av gårdbrukerne anbefale barna å overta. Det er en litt høyere andel av bøndene i utvalget for Sunnmøre som *ikke* vil anbefale barna å overta gården. Her sier 19 prosent at de ikke vil anbefale barna å ta over, mens andelen som ikke vil anbefale overtakelse er 14 prosent på Nordmøre og 10 prosent i Romsdal (Figur 34).

Figur 34: Fordeling av anbefaler/anbefaler ikke å ta over gården, regionvis fordeling

Det er en tydelig sammenheng mellom hvorvidt bonden vil anbefale barna å ta over gården, og egen helsetilstand. Blant de med svært god helse, er det over 70 prosent som vil anbefale barna å ta over, mens blant de med dårlig helse er det bare 11 prosent som vil anbefale overtakelse (Figur 35).

Figur 35: Anbefaling om overtakelse sett mot gårdbrukers helsetilstand

Hva påvirker om gården blir drevet videre?

Dersom gårdbrukeren er helt eller delvis enig i påstanden «jeg opplever at jeg har nok ferie- og fridager», øker det sannsynligheten for at han eller hun oppgir at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården videre.

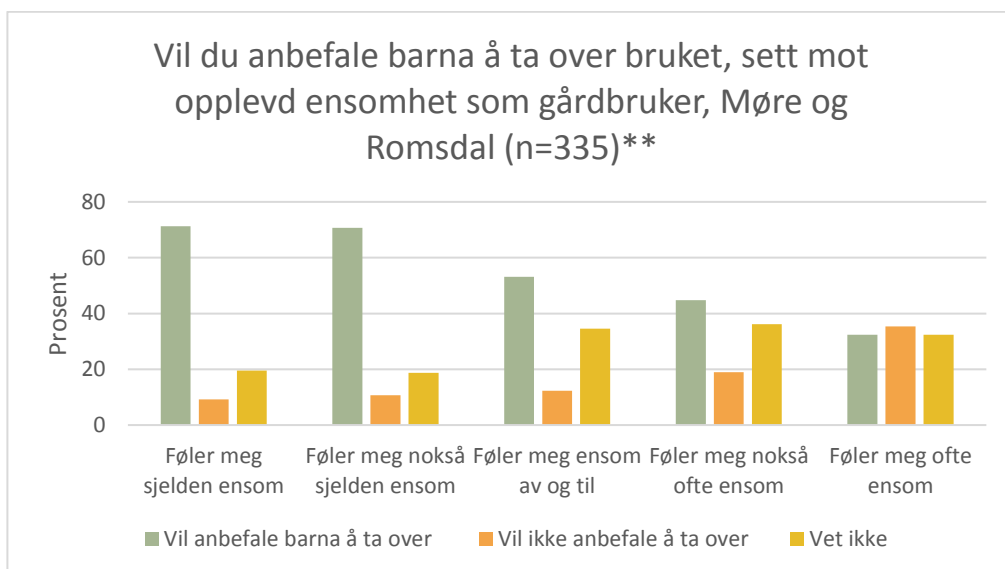
Sannsynligheten for at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården videre øker med antall timer barna legger ned i gårdsarbeidet.

Sannsynligheten for overtakelse øker også med økt netto næringsinntekt fra jord- og skogbruket.

Bæverfjord. Foto: Allis Bortigard

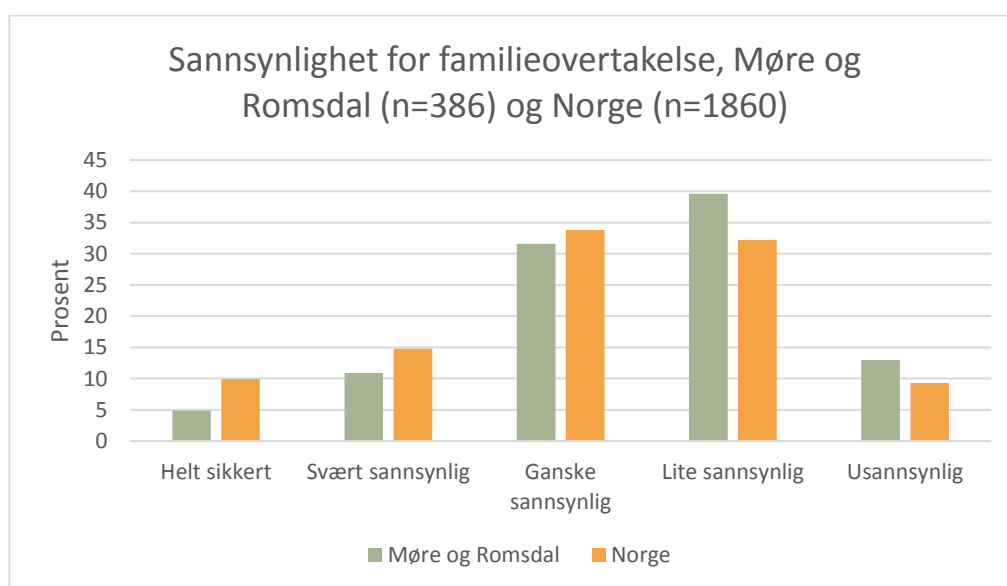
Det er også en markant sammenheng mellom hvorvidt bonden vil anbefale barna å ta over gården, og hvor ensomt det oppleves å være gårdbruker. Blant de bøndene som sjelden opplever å føle seg ensomme, er det over 70 prosent som vil anbefale barna å overta, og kun 9 prosent som ikke vil anbefale det. Blant de som ofte føler seg ensomme er det bare en av tre som vil anbefale barna å ta over, og en like stor andel vil ikke anbefale det. Den siste tredjedelen er usikker på hva han/hun skal anbefale (Figur 36).

Figur 36: Anbefaling om overtakelse sett mot opplevd ensomhet som gårdbruker

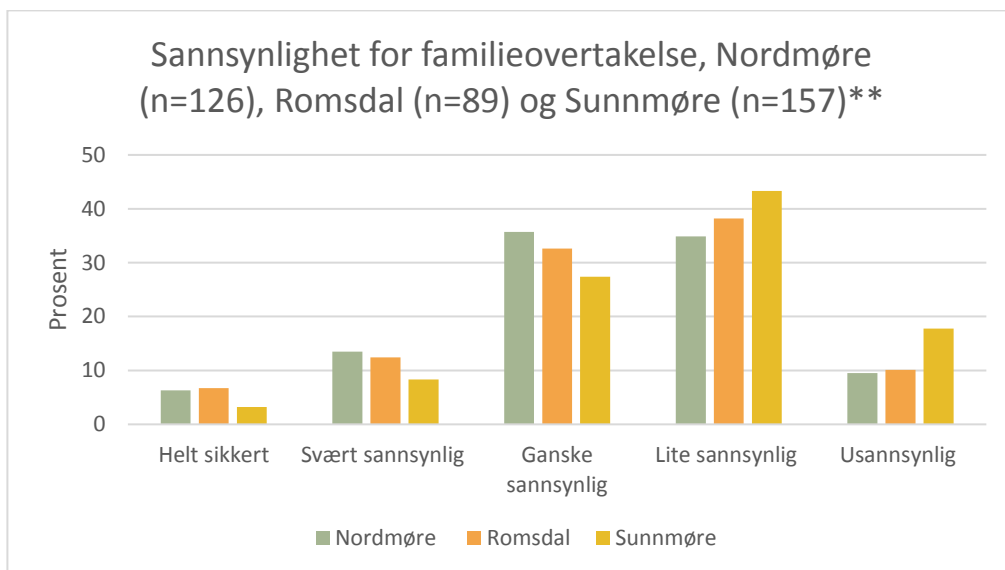
Er det sannsynlig at noen vil overta gården?

Selv om litt over halvparten av gårdbrukerne vil anbefale barna å ta over, er det mange som likevel ikke vet om noen av dem kommer til å overta. Bare 5 prosent av gårdbrukerne i Møre og Romsdal vet «helt sikkert» at noen i familien vil drive gården aktivt videre. Denne andelen er litt lavere enn landsgjennomsnittet. Det er en nokså stor andel av gårdbrukerne i Møre og Romsdal som ser det som lite sannsynlig at noen i familien vil overta. Totalt svarer litt over halvparten (53 prosent) at det enten er «lite sannsynlig» eller «usannsynlig» at noen vil overta gården. På landsbasis er det bare 42 prosent som svarer at det er enten «lite sannsynlig» eller «usannsynlig» at noen vil overta (Figur 37).

Figur 37: Sannsynlighet for familieovertakelse, Møre og Romsdal og Norge

Når det gjelder sannsynlighet for familieovertakelse ser vi at det er forskjell mellom regionene. Optimismen med hensyn til familieovertakelse er størst på Nordmøre, litt lavere i Romsdal og lavest på Sunnmøre. På Nordmøre og i Romsdal oppgir i underkant av 20 prosent at det er enten «helt sikkert» eller «svært sannsynlig» at noen i familien vil overta gården, mens andelen på Sunnmøre, som tror noen vil ta over, er 12 prosent. Videre er det 44 prosent av brukerne på Nordmøre som tror det er enten lite sannsynlig eller usannsynlig at noen vil overta gården. I Romsdal øker denne andelen til 48 prosent, mens på Sunnmøre tror hele 61 prosent at det er enten lite sannsynlig eller usannsynlig at noen vil overta gården (Figur 38).

Figur 38: Sannsynlighet for familieovertakelse, regionvis fordeling

Sannsynligheten for om bonden tror at noen i familien vil ta over gården har sammenheng med flere faktorer. Vi ser blant annet at det har sammenheng med standarden på gårdens driftsbygninger. Jo bedre standard, jo større sannsynlighet for familieovertakelse. Sannsynligheten for overtagelse har også sammenheng med gjeldssituasjonen på bruket. Sannsynligheten for overtagelse vurderes som størst på gårder med middels gjeld. I forhold til familieovertakelse er det ikke positivt å ha alt for stor gjeld, men det er heller ikke positivt å ha liten gjeld eller ikke noen gjeld. Sannsynligheten for familieovertakelse har også en sammenheng med planlagte investeringer i bygninger. Hovedtrenden er at jo større investeringer som planlegges, jo større er sannsynligheten for overtagelse. Alle disse tre faktorene (bygningsstandard, gjeld og investeringer) henger sammen, og vil naturlig variere med sannsynligheten for om noen vil overta.

Vi fant ingen tydelige sammenhenger mellom sannsynlighet for familieovertakelse og størrelse på gårdsbruket, eller mellom sannsynlighet for familieovertakelse og type produksjon på gården.

Hvilke faktorer påvirker nedleggelse av gården?

Sannsynligheten for nedleggelse de neste fem år er lavere blant melkebønder, enn blant de øvrige produksjonsformene.

Sannsynligheten for nedleggelse reduseres med økt tilfredshet med landbruksfaglig miljø.

Sannsynligheten for nedleggelse økes dersom gårdbrukeren opplever at han eller hun har for få ferie- og fridager.

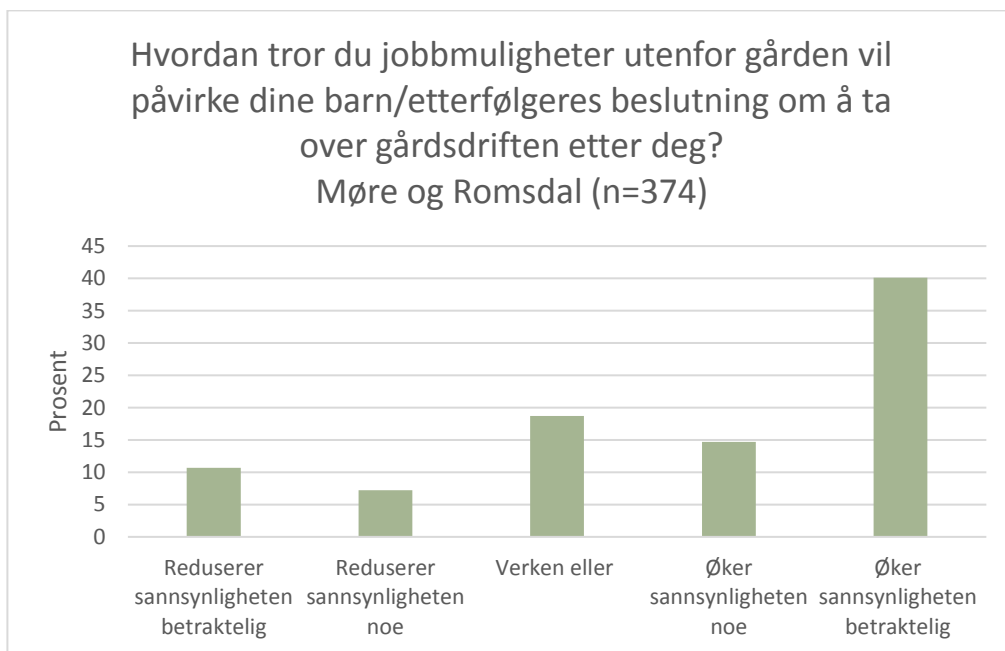
Dersom bonden føler seg ensom i yrket, øker sannsynligheten for at han eller hun ser på nedleggelse som et sannsynlig utfall.

Den største andelen gårdbrukere i Møre og Romsdal vurderer det slik at jobbmuligheter utenfor bruket øker sannsynligheten for at barna (eller andre etterfølgere) bestemmer seg for å overta bruket (Figur 39).

Blant regionene er det på Nordmøre og på Sunnmøre at denne tendensen er tydeligst. I Romsdal er det noen flere som anser jobbmuligheter utenfor bruket til å kunne både redusere og øke sannsynligheten for at barna vil overta bruket, men også i Romsdal er det et stort flertall av gårdbrukerne som mener det har en positiv effekt på overtakelse. Dette kan kanskje tolkes dit hen at det er positivt å kunne kombinere gårdsdrifta med et annet yrke, eller at det er positivt at det finnes jobbmuligheter for en eventuell partner.

Vestlandsk Fjordfe, Trondalen, Fræna. Foto: Stine Rimmereid

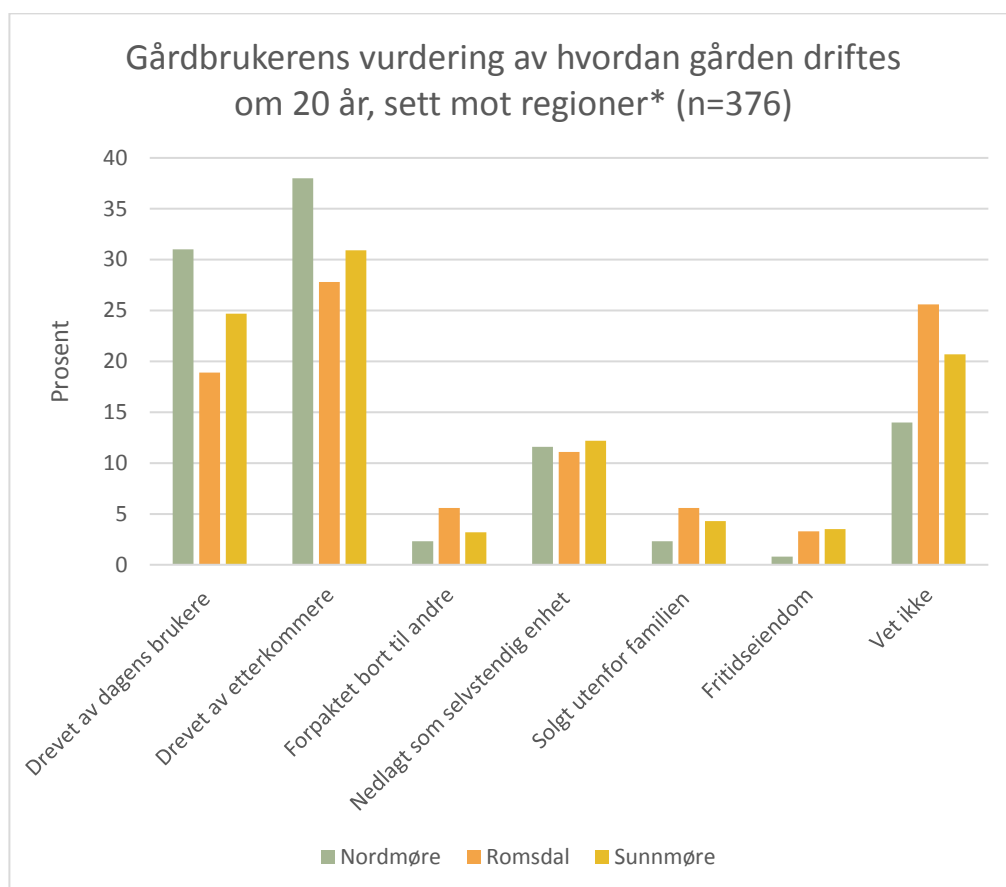
Figur 39: Andre jobbmuligheters påvirkning på overtakelse

Sauesank i Fræna. Foto: Solrunn Hol

Hva vil skje med gården om 20 år?

I undersøkelsen ble gårdbrukeren stilt spørsmål om hva han eller hun tror vil være mest sannsynlig utfall for gårdsbruket 20 år fram i tid. I undersøkelsen oppgir 69 prosent av gårdbrukerne fra Nordmøre at de tror gården om 20 år vil være drevet enten av dagens bruker eller andre i familien. I Romsdal, derimot, svarer til sammenligning 47 prosent det samme, hvor det er en større andel som oppgir at de ikke vet. På Sunnmøre er det 56 prosent som tror at gården om 20 år vil være drevet av dagens bruker eller av andre i familien (Figur 40).

Figur 40: Sannsynlig drift på gårdsbruket om 20 år, regionvis fordeling

Utsikt over Malmefjorden fra Galten. Foto: Madeleine Ukkelberg

Bygdenæringer

OPPSUMMERING:

Det drives en eller annen form for bygdenæringer på 67 prosent av gårdene i Møre og Romsdal. Det er en ekstra stor andel av nordmøringene som driver med bygdenæringer. I alle tre regionene er leiekjøring, vedproduksjon samt utleie av jakt og/eller fiske de mest utbredte bygdenæringene.

En av fire bønder som driver bygdenæringer tjente over 100 000 kroner på dette i 2017.

Det at man har tilgjengelige ressurser på gårdsbruket, et behov for ekstra inntekter, et ønske om å skape eller «få til noe» og det å skape en mulighet for å bli boende på bruket er de forholdene som har størst betydning for hvorfor gårdbrukerne startet opp

Gårdbrukere i alle aldersgrupper, og på både små og store gårdsbruk, driver med bygdenæringer.

FAKTA:

Tilleggsnæring eller «andre landbruksbaserte næringer» i landbruket er næringsvirksomhet som blir drevet i tillegg til jord- og skogbruk, og der ressursene på gården (f.eks. areal, bygninger og maskiner) blir utnyttet.

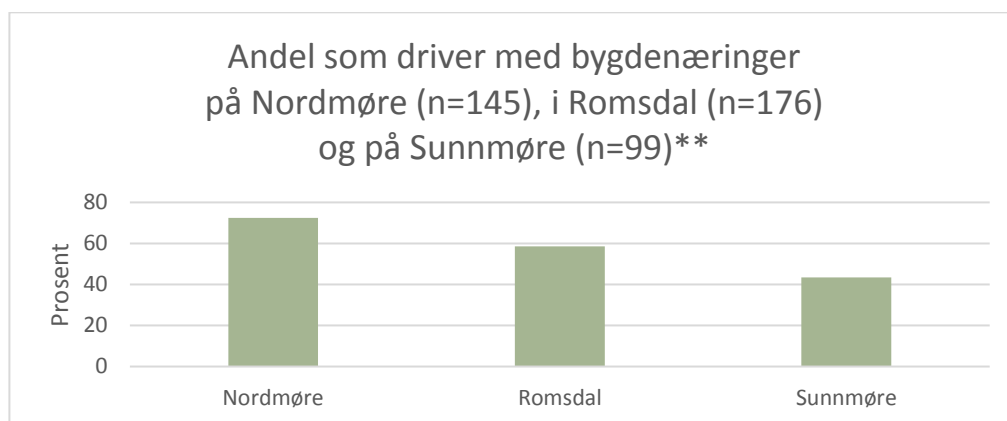
I Stortingsmelding nr. 9 (2011–2012) kalles tilleggsnæringene for bygdenæringer, og inkluderer personressursene på gården (Knutsen m.fl., 2015).

Det å utnytte gårdens ressurser; både de menneskelige, naturgitte og maskinelle, øker både sysselsettingen og verdiskapingen. Av gårdsbrukene som var med i driftsgranskingene i jordbruket i 2012, hadde 83 prosent omsetning innen tilleggsnæring. 59 prosent av brukene hadde omsetning på mer enn 20 000 kroner (Knutsen m.fl., 2015).

Vi har sett nærmere på hvilke typer bygdenæringer som drives i Møre og Romsdal i dag, inntektene fra bygdenæringene, hva det var som gjorde at han eller hun startet opp, og videre planer framover.

Hvilke bygdenæringer drives i Møre og Romsdal?

Bygdenæringer er utbredt i Møre og Romsdal, som i de fleste av fylkene i Norge. I Møre og Romsdal oppgir 67 prosent av gårdbrukerne at de driver med en eller annen form for bygdenæringer. Ser vi nærmere på de tre regionene, ser vi at det er en ekstra stor andel av nordmøringene som oppgir at de driver med bygdenæringer (over 70 prosent), sammenlignet med bøndene i Romsdal (i underkant av 60 prosent) og på Sunnmøre (i overkant av 40 prosent) (Figur 41).

Figur 41: Andel gårdbrukere som driver bygdenæringer, regionvis fordeling

Slått. Vistdal, Nesset. Foto: Camilla Mellemstrand

På gårdsbrukene i Møre og Romsdal drives et mangfold av landbruksbaserte bygdenæringer. De bygdenæringene som flest driver med er leiekjøring (som slått, brøyting, strøing og lignende), vedproduksjon samt utleie av jakt eller fiske. Disse er de samme næringene som har størst utbredelse på landsbasis (Tabell 2).

Nesten en av tre gårdbrukere i Møre og Romsdal driver med leiekjøring. En av fem driver med produksjon av ved eller biobrensel, og nesten like mange leier ut jakt- eller fiskerettigheter (Tabell 2).

Tabell 2: Prosentandel gårdsbruk der hovedbruker eller ektefelle/samboer driver bygdenæring

Type bygdenæring	Møre og Romsdal (%)	Norge (%)
Leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l.	28,7	31
Vedproduksjon, biobrensel	22,1	21,1
Utleie av jakt og/eller fiskerettigheter	20,8	18,2
Annet	12,4	10,2
Overnatting på eller ved gården	7,9	6,5
Gårdssag	6,6	3,9
Utleie av lokaler, lagerhold o.l.	6,6	12,1
Salg av hytter eller tomter	5,8	3,6
Gårdsmat	5	5,3
Småkraftverk	4,5	2,9
Bygningsarbeid	3,9	4,9
Helse og omsorg, avlastning	3,4	2,8
Husdyravløsning	2,9	2,6
Opplevelsestilbud, guiding o.l. (reiseliv)	2,6	2,7
Barnehage/skolerelaterte tjenester	2,4	2,5
Kunst og kultur	2,1	0,9
Drift av hyttefelt	2,1	2
Fiskeri, havbruk og/eller oppdrett	1,8	1,3
Organisert bygdeservice	1,8	1,3
Rådgiving, regnskap, konsulenttjenester	1,6	2,8
Servering på eller ved gården	1,3	1,6
Kurs, seminar, konferanse	0,7	1,2

Både på Nordmøre, i Romsdal og på Sunnmøre finner vi de samme tre bygdenæringene «på topp». Utover dette varierer omfanget av de ulike bygdenæringene mellom regionene. På Nordmøre driver 36 prosent med leiekjøring, mens bare 23 prosent i Romsdal og 25 prosent på Sunnmøre driver med leiekjøring. På Nordmøre driver også om lag 27 prosent med vedproduksjon/produksjon av biobrensel, mens bare 19 prosent i Romsdal og på Sunnmøre driver med det samme. På Nordmøre er andelen gårdbrukere som driver med utleie av jakt eller fiske (30 prosent) dobbelt så stor som på Sunnmøre (15 prosent) (Tabell 3).

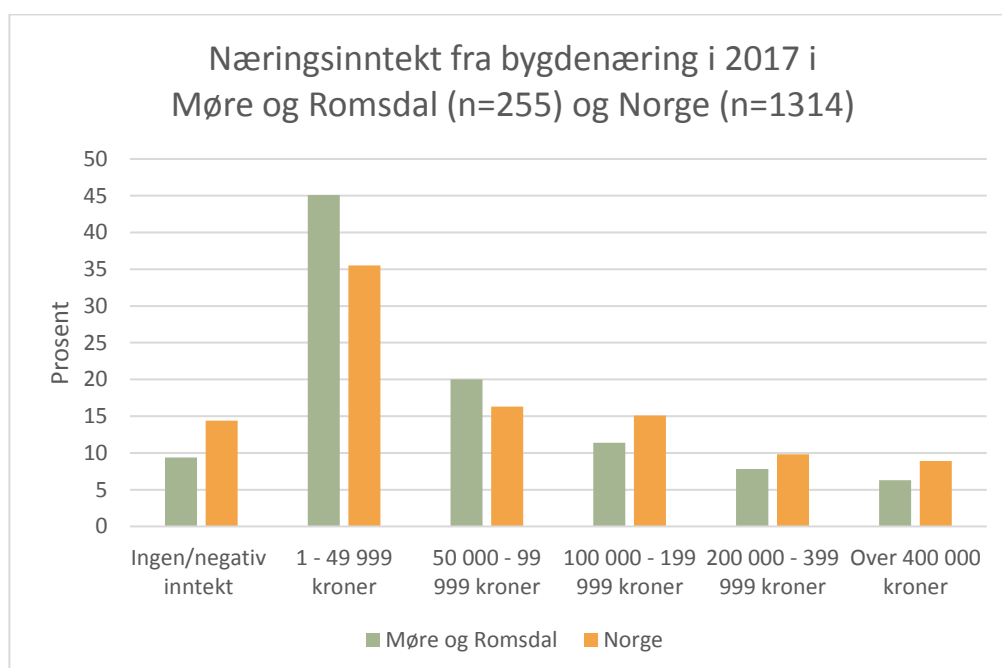
Tabell 3: Prosentandel gårdsbruk der hovedbruker eller ektefelle/samboer driver bygdenæring, fordelt på regioner. Næringer lavere enn 5 % omfang er ikke tatt med i tabellen.

Type bygdenæring	Nordmøre (%)	Romsdal (%)	Sunnmøre (%)
Leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l.	36,2	23,3	25,2
Vedproduksjon, biobrensel	26,9	19,8	19,2
Utleie av jakt og/eller fiskerettigheter	30,0	18,6	14,6
Annet	9,2	12,8	15,2
Overnatting på eller ved gården	6,9	5,8	9,9
Gårdssag	9,2	7,0	4,6
Utleie av lokaler, lagerhold o.l.	7,7	5,8	6,0
Salg av hytter eller tomter	10,0	4,7	3,3
Gårdsmat	6,9	1,2	5,3
Småkraftverk	5,4	2,3	5,3

Det drives bygdenæringer i omtrent like stort omfang på gårdsbruk av alle størrelser. Omfanget av bygdenæringer er også nesten like stort i alle aldersgrupper av gårdbrukere. Andelen gårdbrukere over 70 år som driver med bygdenæringer er litt lavere enn de andre aldersgruppene, men det er likevel så mye som 40 prosent av de over 70 år som driver med bygdenæringer. Det drives også bygdenæringer i stort omfang både på gårder med melkeproduksjon, på gårder med annet husdyrhold og på de med annen planteproduksjon.

Økonomisk betydning av bygdenæringene

45 prosent av bøndene som driver bygdenæring i Trendutvalgte for Møre og Romsdal oppgir at de tjente under 50 000 kroner på denne virksomheten i 2017. Det er også en andel som ikke tjener noe på bygdenæringene; 9 prosent oppgir at de har ingen inntekt eller negativ inntekt. Selv om en stor andel bare har mindre inntekter av bygdenæringene, ser vi likevel at bygdenæringene gir et bidrag til gårdens økonomi. Slår vi sammen de tre høyeste inntektskategoriene, ser vi at en av fire bønder i utvalget hadde over 100 000 kroner i inntekt fra bygdenæring. Inntektene fra bygdenæring i Møre og Romsdal er noe lavere enn gjennomsnittet for Norge (Figur 42).

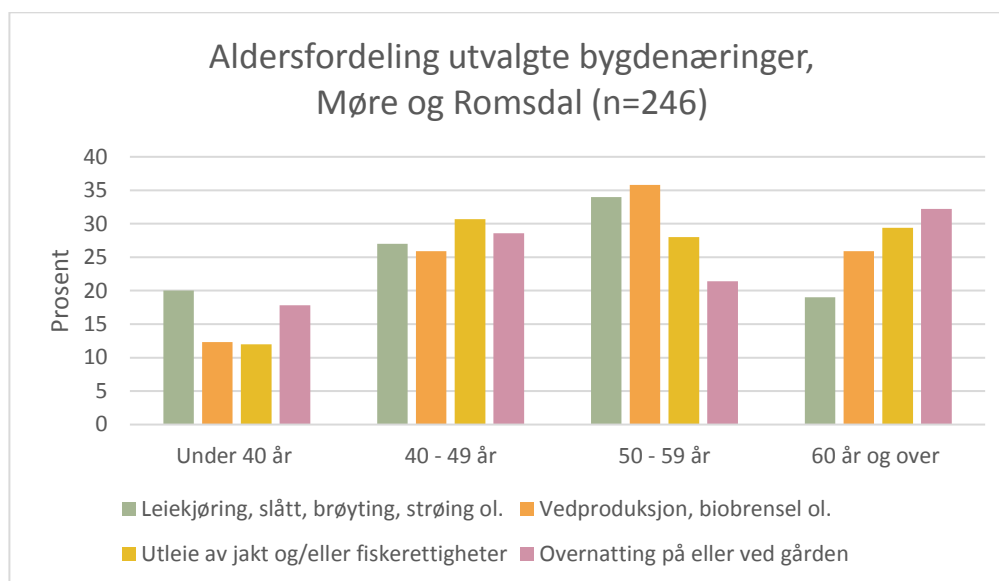
Figur 42: Inntekt fra bygdenæring

Vi fant ingen tydelige forskjeller mellom regionene med hensyn til generell næringsinntekt fra bygdenæringene. Vi fant heller ingen tydelige tendenser når vi så på inntekt fra bygdenæringene mot bruksstørrelse, eller inntekt fra bygdenæringene mot gårdbrukers alder.

De mest utbredte bygdenæringene

Vi har valgt å se litt nærmere på de fire mest utbredte typene bygdenæring i fylket. Disse er leiekjøring (inkludert slått, brøyting, strøing og lignende), vedproduksjon/biobrensel, utleie av jakt og/eller fiskerettigheter samt overnatting på eller ved gården.

Figur 43 viser aldersfordelingen blant gårdbrukerne som driver innen de fire mest utbredte bygdenæringene.

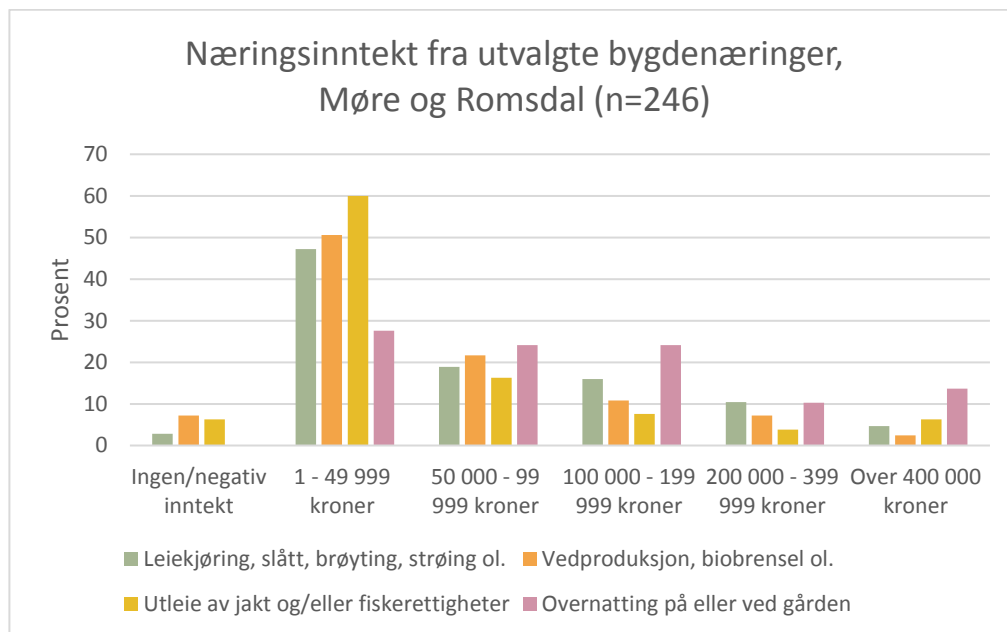

Figur 43: Aldersfordeling blant gårdbrukere innen utvalgte bygdenæring

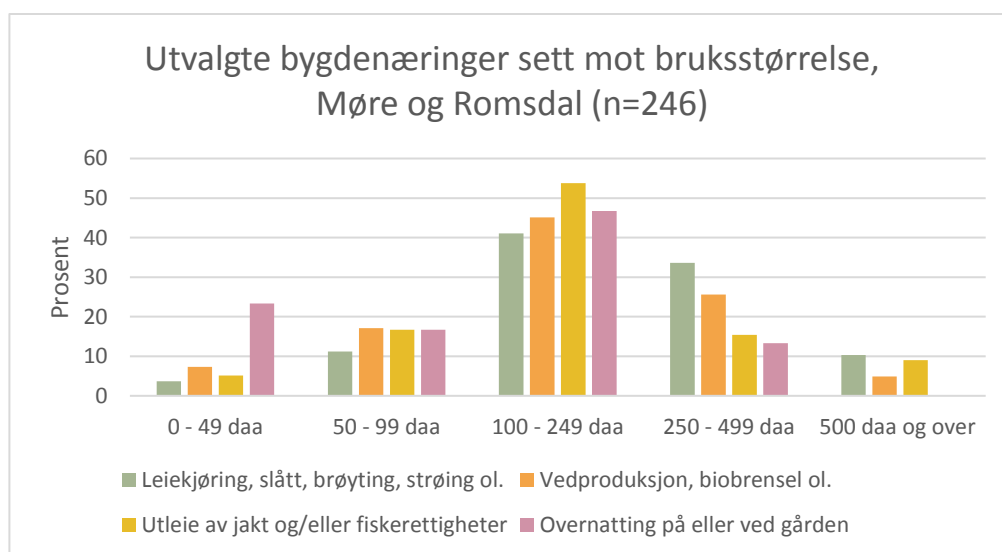
Rundballepressing i Malmefjorden, Fræna. Foto: Siv Åshild Malme

Dersom vi sammenligner inntekten fra de mest utbredte bygdenæringene, ser vi blant annet at det er høyere inntekt fra overnatting enn for de andre næringene. På andreplass med hensyn til inntekt kommer leiekjøring (Figur 44).

Figur 44: Næringsinntekt fra utvalgte bygdenæring

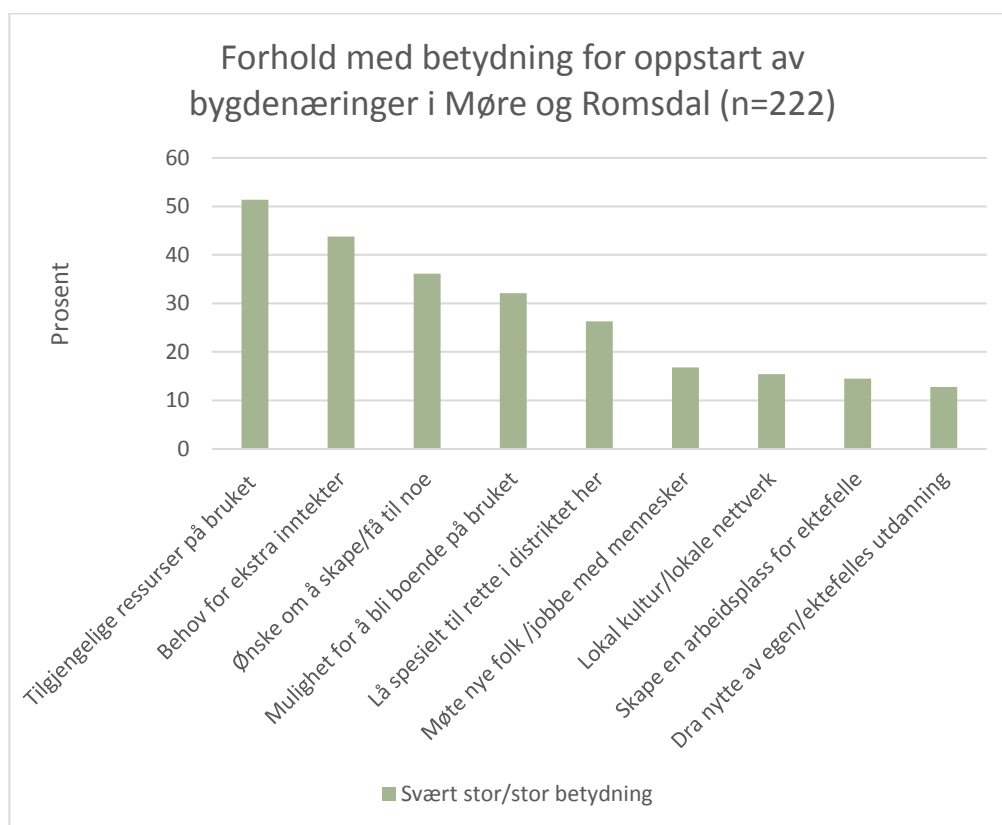
De fleste som driver med disse fire bygdenæringene har en gårdsstørrelse fra 100 til 250 dekar. Tre av fire som driver med leiekjøring har gårdsbruk fra 100-500 dekar. Vi ser også at de største gårdene ikke driver med overnatting (Figur 45).

Figur 45: Utvalgte bygdenæring sett mot bruksstørrelse

Bakgrunn for oppstart av bygdenæring

Gårdbrukerne ble bedt om å rangere ulike forhold etter hvor stor betydning de hadde for at de valgte å starte opp med bygdenæring på gården. Figuren viser prosentandelen gårdbrukere som har svart at forholdene hadde «stor betydning» eller «svært stor betydning». Det at man har tilgjengelige ressurser på gårdsbruket, et behov for ekstra inntekter, et ønske om å skape eller «få til noe» og det å skape en mulighet for å bli boende på bruket er de forholdene som har størst betydning for hvorfor gårdbrukerne startet opp (Figur 46).

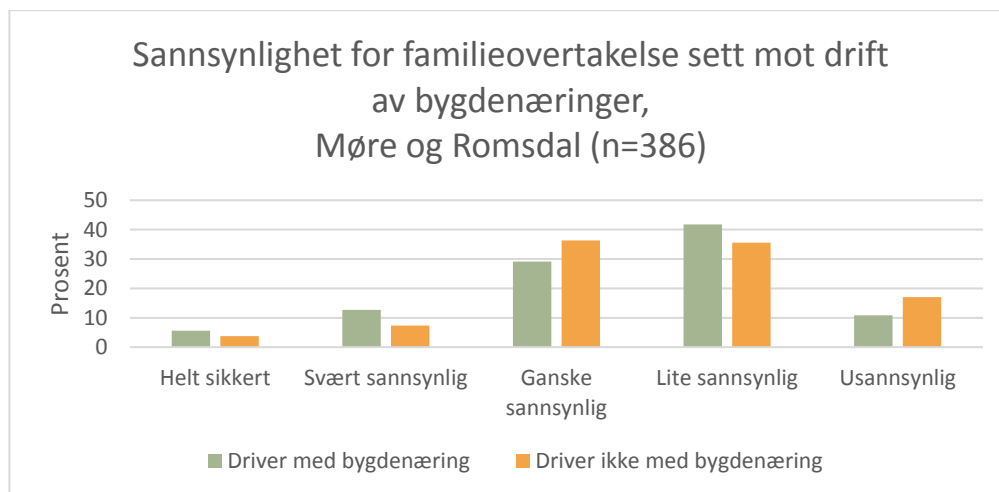
Figur 46: Forhold av betydning for oppstart av bygdenæring

Vi ser at det i stor grad er de samme forholdene som har størst betydning for valget om å starte med bygdenæring, uavhengig av type næring. De fem viktigste forholdene for oppstart av bygdenæring generelt, som vist i Figur 46, var også de fem viktigste for alle de mest utbredte bygdenæringene (leiekjøring, vedproduksjon/biobrensel, utleie av jakt og/eller fiskerettigheter samt overnatting på eller ved gården).

Vi fant ingen klare sammenhenger mellom hvorfor man velger bygdenæring, og alder eller regiontilhørighet hos gårdbrukeren. Videre fant vi heller ingen tydelige sammenhenger mellom hvorfor man velger bygdenæring og størrelsen på gårdsbruket.

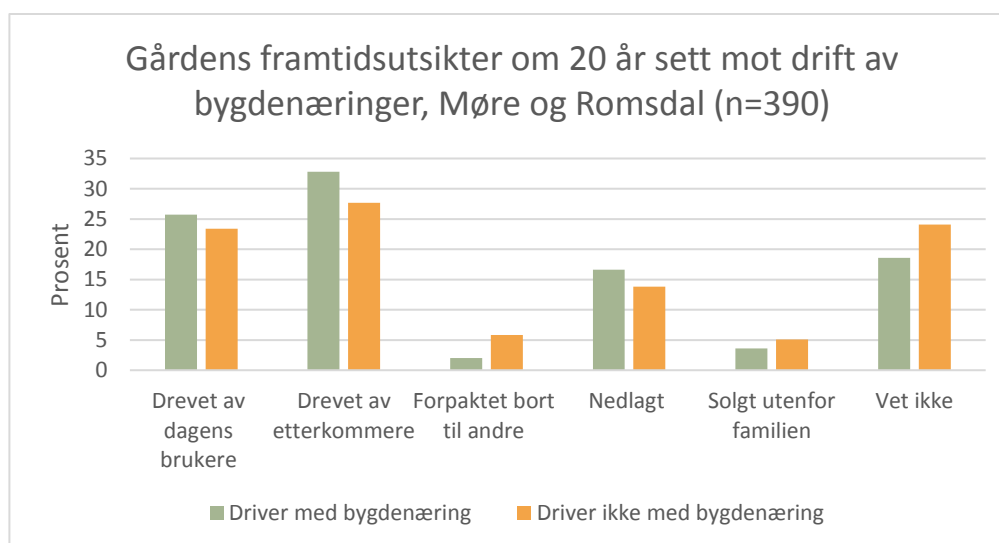
Har bygdenæringer positiv betydning for generasjonsskifte?

Blant gårdbrukerne i utvalget for Møre og Romsdal var det ingen tydelig sammenheng mellom hvorvidt de driver med bygdenæringer og sannsynligheten for at noen i familien tar over gården (Figur 47). Det var heller ingen åpenbare sammenhenger mellom inntekt fra bygdenærिंगene og sannsynligheten for at noen i familien tar over gården.

Figur 47: Sannsynlighet for familieovertakelse, sett mot drift av bygdenæringer

Ser vi på bondens vurdering av gårdens framtidsutsikter om 20 år, og hvorvidt det drives bygdenæringer på gården eller ikke, ser vi ingen tydelige trender. Det er en noe høyere andel blant de som driver med bygdenæringer som tror at gården vil være drevet av dagens bruker eller etterkommere, men det er også en litt høyere andel blant de som driver med bygdenæringer som tror at gården vil være nedlagt (Figur 48).

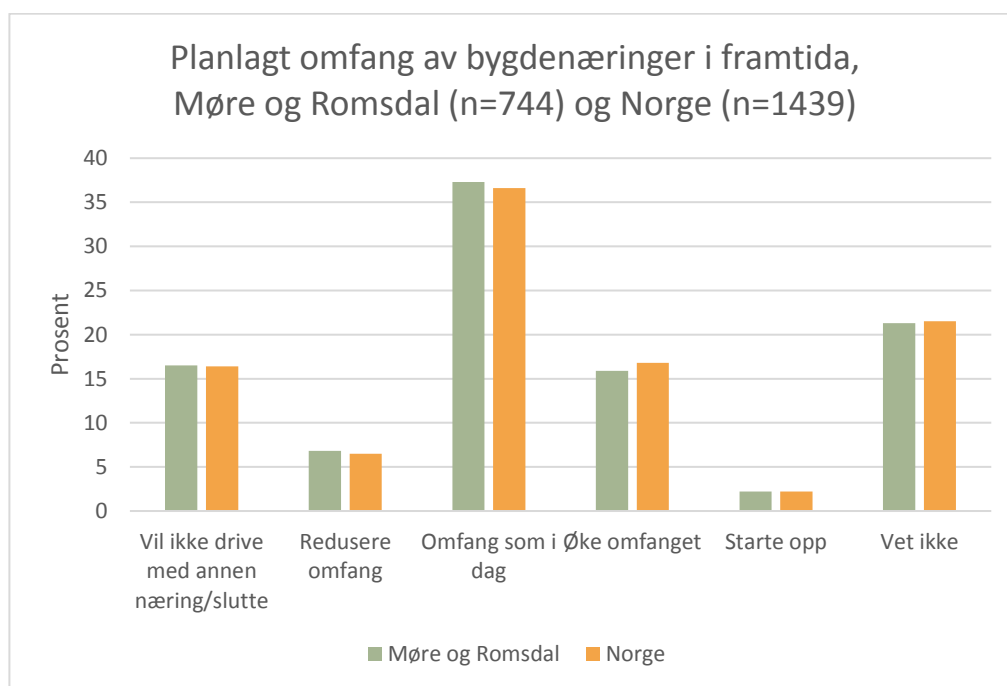

Figur 48: Framtidsutsikter om 20 år, sett mot drift av bygdenæringer

Ambisjoner framover

Gårdbrukerne ble spurt om i hvilket omfang de i framtida vil drive med bygdenæringer. Resultatene for Møre og Romsdal er svært like de for Norge som helhet (Figur 49). Mer enn en av tre gårdbrukere vil fortsette i samme omfang som i dag, 16 prosent vil øke omfanget og 7 prosent vil redusere omfanget. Bare 2 prosent planlegger å starte opp med bygdenæringer på gården.

I kategorien «Vil ikke drive med annen næring/slutte» kan det være noen bønder som ikke driver med bygdenæringer i dag. Prosentandelen i denne kategorien omfatter derfor flere enn bare de gårdbrukerne som tenker å slutte. Det er også en stor andel som er usikre på framtidig omfang; om lag en av fem gårdbrukere svarer «vet ikke».

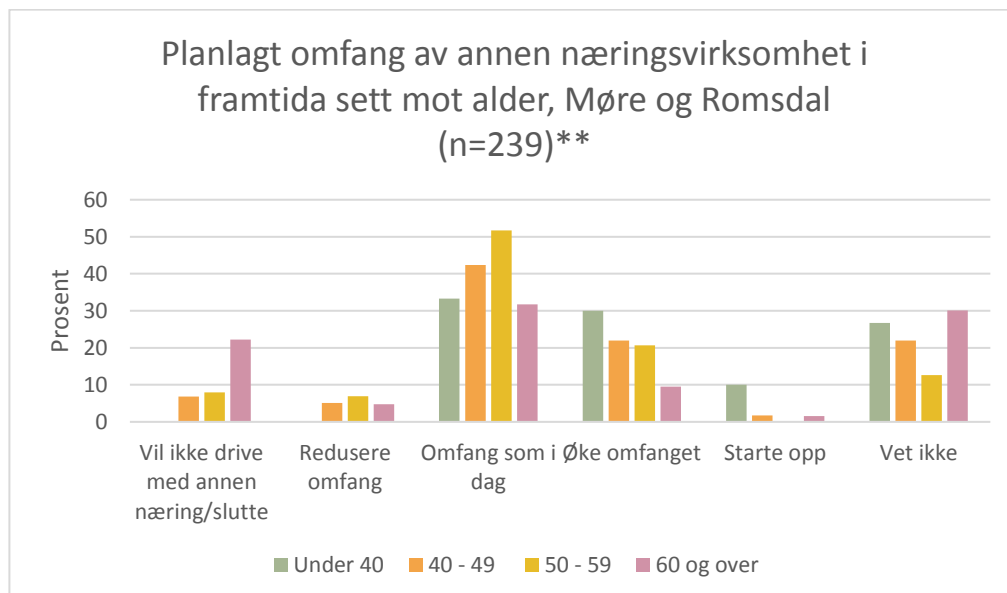

Figur 49: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer

Det er noen små forskjeller mellom de tre regionene med hensyn til planlagt omfang av bygdenæringer i framtida, selv om forskjellene er noe usikre. Om lag 20 prosent av gårdbrukere på Nordmøre og Sunnmøre planlegger å øke omfanget, mens 12 prosent av romsdalsbøndene sier det samme.

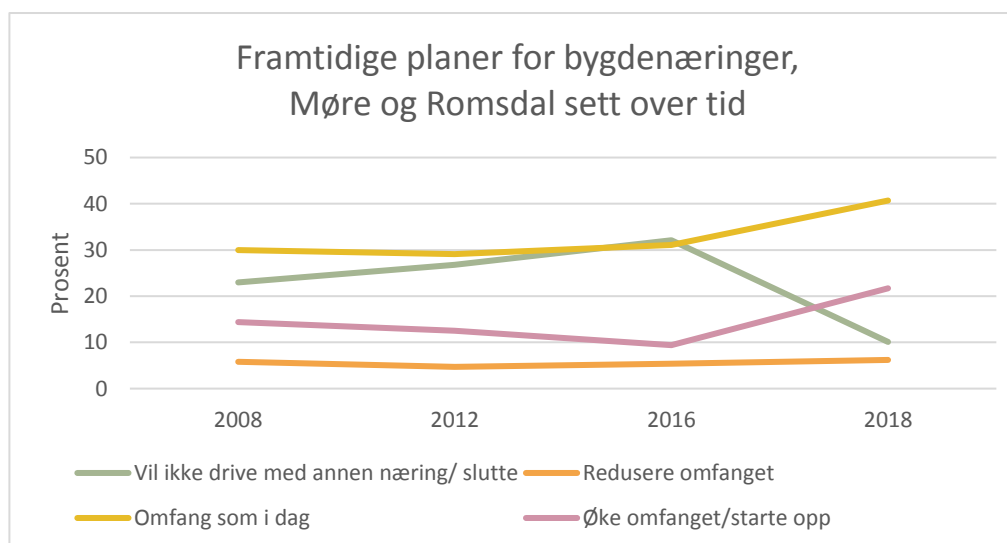
Vi fant ingen sammenheng mellom planlagt omfang av bygdenæringer i framtida og størrelsen på gårdsbruket. Derimot fant vi at framtidsplanene for bygdenæringer varierer med gårdbrukerens alder. Det er blant annet en høyere andel av de eldste gårdbrukerne som ikke vil drive med annen

næring/slutte, og det er de yngre brukerne som i størst grad planlegger å øke omfanget (Figur 50).

Figur 50: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer, sett mot gårdbrukers alder

Vi har også sett på hvorvidt gårdbrukernes framtidsplaner for bygdenæring har utviklet seg fra Trendundersøkelsen i 2008 og fram til i dag. Vi ser at det fra 2008 og fram til 2018 har blitt en høyere andel som vil fortsette med samme omfang, og som vil øke omfanget/starte opp med bygdenæringer. Det er også relativt sett færre i 2018 som ikke vil drive med annen næring/slutte enn det var ti år tidligere (Figur 51).

Figur 51: Planlagt framtidig omfang av bygdenæringer, utvikling over tid (2008-2018)

Samvirke

OPPSUMMERING:

Et stort flertall av gårdbrukerne mener at landbruket bør prioritere sterkere å sikre bosetting i distriktene og matproduksjon over hele landet. En høy andel oppgir at de er medlemmer i samvirke-organisasjoner, i enkelte tilfeller er medlemsandelen høyere enn landsgjennomsnittet. Samvirkelojaliteten virker tilsynelatende sterk blant bøndene i hele fylket, og har ikke endret seg mye de siste ti åra.

Samvirkelojaliteten blir utfordret i enkelte tilfeller, som synet på konkurranse fra private aktører. Samfunnet er i stadig endring, og den tradisjonelle samvirketenkingen blir satt på prøve.

FAKTA:

Et samvirkeforetak skal være eid og styrt av medlemmene. Et eventuelt overskudd skal fordeles blant medlemmene.

I landbruket er samvirke som organisasjonsform kjent gjennom de store samvirke-bedriftene TINE, Nortura og Norske Felleskjøp, som også fungerer som markedsregulator for viktige norske jordbruksprodukt som melk, kjøtt, egg og korn. En markedsregulator har to sentrale forpliktelser: En mottaksplikt som sikrer bøndene, og en leveringsplikt som sikrer foredlingsindustrien og forbrukerne.

(Norsk landbrukssamvirke 2018)

Landbrukssamvirket har i dag en avgjørende rolle som ansvarlig for markedsordningene i jordbruket. I dette ligger ansvaret for uttak av prisene som er avtalt i jordbruksoppgjøret, mottaksplikten og fraktutjevningsordningen. De framforhandlede prisene i jordbruksoppgjøret sørger for at bonden får tilstrekkelig betalt for varene sine. Mottaksplikten sørger for at bonden alltid får levert varene¹ han eller hun produserer. Fraktutjevningsordningen sørger for at alle bønder får lik pris for produktene sine uavhengig av hvor langt de fraktes. Alt dette er en forutsetning for å kunne ha et jordbruk over hele landet.

I dette kapittelet har vi sett på hvilke organisasjoner bøndene er medlemmer av, holdninger til ulike påstander om samvirke og landbrukspolitikk samt samarbeid med andre bønder.

¹ Gjelder ikke for produksjoner uten markedsordninger, som fjørfekjøtt, poteter, grønnsaker, frukt og bær

Medlemskap i organisasjoner

Landbruket har en omfattende organisering. Samvirkeorganisasjonene står for omsetning, foredling og salg av bondens produkter. TINE, Felleskjøpet og Nortura er typiske representanter for denne gruppa. I tillegg finnes en rekke fagligpolitiske organisasjoner. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukerlag ivaretar hele det landbrukspolitiske feltet, mens andre som for eksempel Norsk Sau & Geit og Norsk Fjorfelag er knyttet til bestemte produksjoner. Avlsorganisasjoner som GENO og Norsvin er eksempler på samvirkeorganiserte organisasjoner som både produserer avlsmateriale og opptre som interesseorganisasjon. Det er imidlertid bare Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukerlag som har forhandlingsrett med Staten. Organisasjonsgraden er jevnt over høy i det norske landbruket.

Tabell 4 viser hvor stor prosentandel av bøndene i hele fylket og i Norge som er medlemmer i de forskjellige landbruksorganisasjonene. Tabell 5 viser fordelingen av medlemmer i de tre regionene.

Andelen medlemmer i de forskjellige organisasjonene varierer i stor grad både mellom Møre og Romsdal og Norge, og mellom regionene. Hvilke organisasjoner du er medlem av påvirkes naturlig nok av hvilke produksjonsformer som drives i de ulike områdene.

Tabell 4: Oversikt over medlemskap i ulike organisasjoner, Møre og Romsdal og Norge

Medlemskap i organisasjoner	Møre og Romsdal (%)	Norge (%)
Felleskjøpet	85	81
Nortura	71	54
Norges Bondelag	49	62
Norsk landbruksrådgivning	48	55
Tine	42	27
Norsk Sau og Geit	34	28
GENO	33	25
Norsk landbruksrådgivning HMS	28	31
Norges Skogeierforbund	25	34
Landkreditt	16	17
Norsk Bonde- og Småbrukerlag	14	12
TYR	8	6
Privat skogeierforbund	3	7
Gartnerhallen	3	4
Norsvin	2	5
Bondens marked	1	1

Tabell 5: Oversikt over medlemskap i ulike organisasjoner, regionvis fordeling

Medlemskap i organisasjoner	Nordmøre (%)	Romsdal (%)	Sunnmøre (%)
Felleskjøpet	83	90	84
Nortura	72	83	65
Norges Bondelag	54	57	42
Norsk landbruksrådgivning	50	40	52
Tine	42	54	36
Norsk Sau og Geit	29	29	40
GENO	35	48	26
Norsk landbruksrådgivning HMS	36	23	26
Norges Skogeierforbund	41	14	17
Landkreditt	11	20	18
Norsk Bonde- og Småbrukarlag	15	14	13
TYR	12	7	6
Privat skogeierforbund	3	7	2
Gartnerhallen	2	1	5
Norsvin	1	0	3
Bondens marked	1	0	1

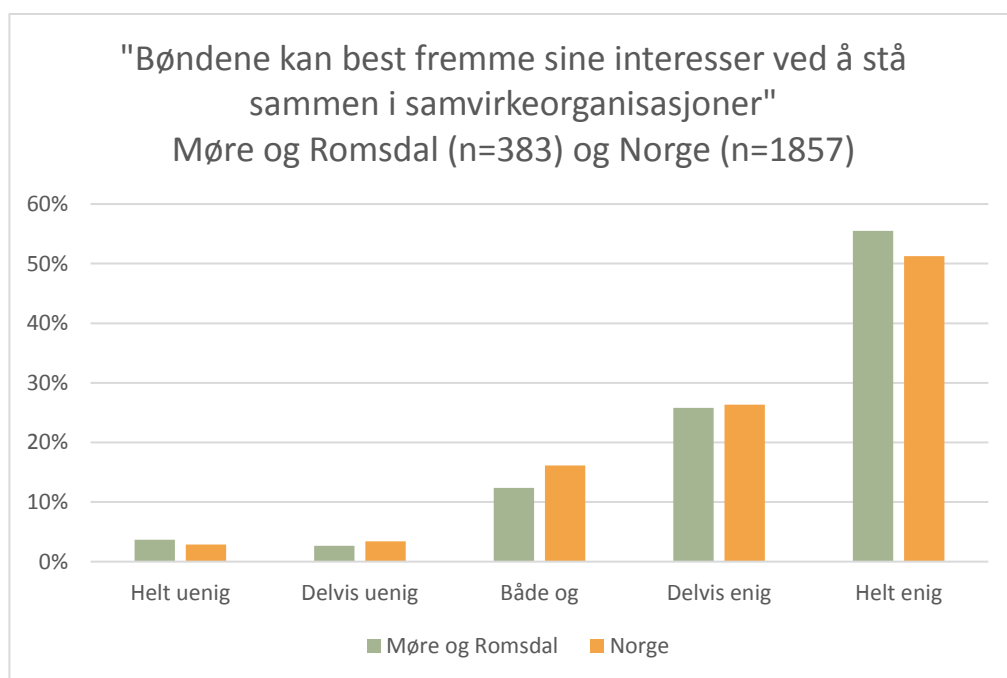

Sauesanking i Dalsfjord. Foto: Ingvild Rydjord Hansen

Holdninger til samvirke

Per i dag er landbrukssamvirket ansvarlig for markedsordningene i jordbruket, og en forutsetning for å kunne ha et jordbruk over hele landet, noe et stort flertall av gårdbrukerne i Møre og Romsdal mener det er viktig å ha. 87 prosent mener at å sikre matproduksjon over hele landet er noe det norske landbruket bør prioritere sterkere enn i dag. 85 prosent av bøndene mener også at å sikre bosetting i distriktene bør prioritere sterkere enn i dag.

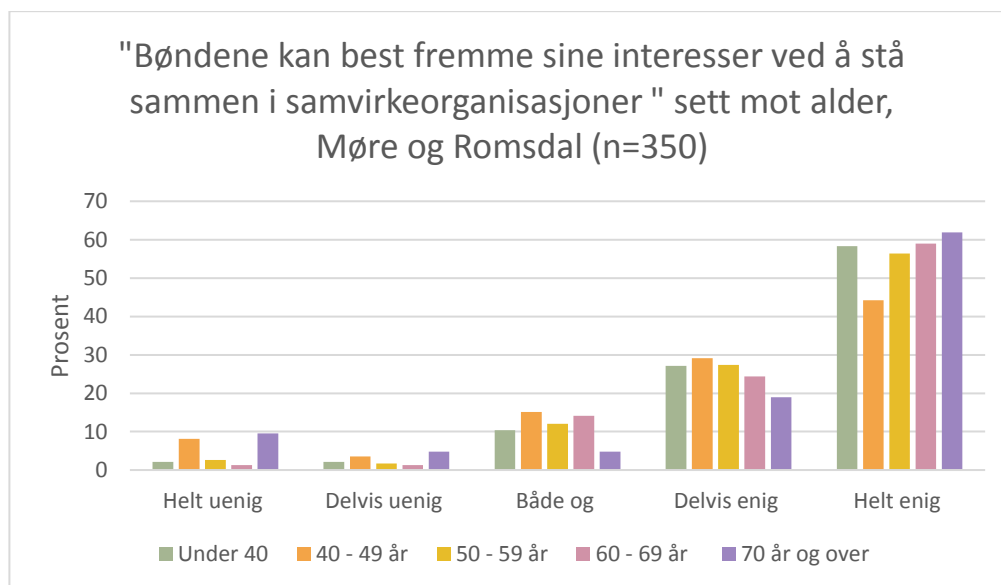
I Trendundersøkelsen ble gårdbrukerne bedt om å ta stilling til ulike påstander om landbrukssamvirket og landbrukspolitiske spørsmål. Den første påstanden er; «Bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner». Her ser vi at utvalget i Møre og Romsdal er omtrent på nivå med Norge samlet, et stort flertall er delvis eller helt enig i denne påstanden. I Møre og Romsdal oppgir 56 prosent at de er «helt enig», en litt høyere andel enn snittet for Norge (Figur 52). Dette kan kanskje tyde på at samvirkeloyaliteten er litt sterkere hos Møre og Romsdalsbonden enn hos den norske gjennomsnittsbonden?

Figur 52: Holdning til landbrukssamvirket

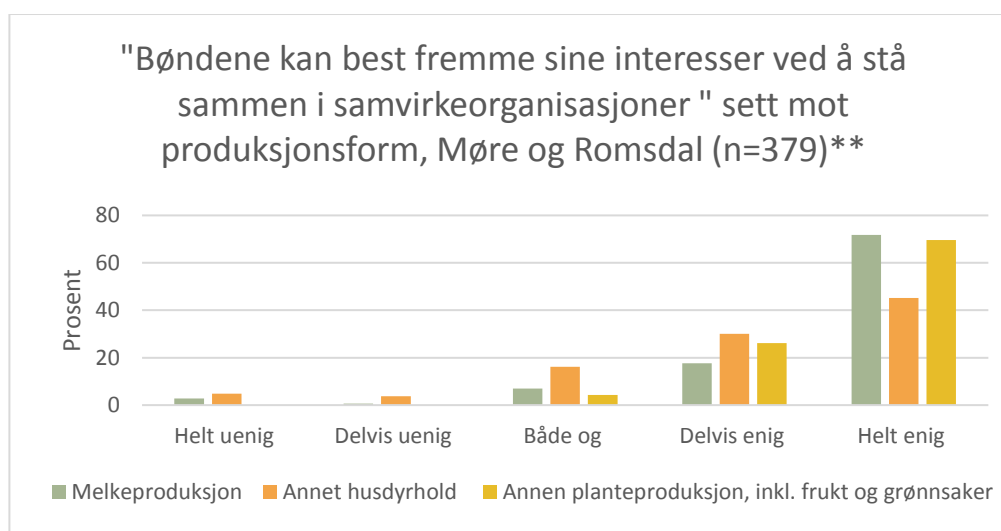
Det store flertallet av bønder i alle regionene er helt enig i påstanden om at «Bøndene best kan fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner». Det er en tendens til at det er en litt lavere andel i Sunnmøre, enn i de andre to regionene, som er enig i påstanden.

Gårdbrukerens alder ser ikke ut til å ha noen betydning når det gjelder synet på samvirkeorganisasjoner. Uavhengig av alder er det bred enighet om at det er en styrke å stå sammen gjennom samvirkeorganisasjoner (Figur 53).

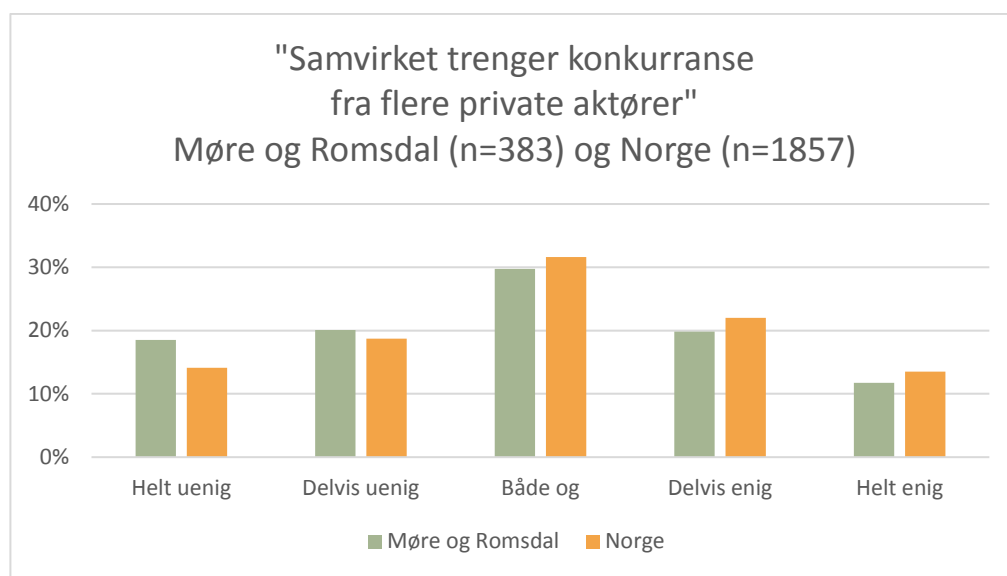
Figur 53: Holdning til landbrukssamvirket, sett mot gårdbrukers alder

Vi undersøkte også om holdning til samvirke varierer med hvilken produksjon bonden driver med. Vi ser at både melkeprodusentene og de som driver med annen planteproduksjon er enig i at «bøndene best kan fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner», mer enn 70 prosent er «helt enig». De som driver med andre dyr enn melkeku er litt mer i tvil, der er bare 45 prosent «helt enig» i påstanden (Figur 54).

Figur 54: Holdning til landbrukssamvirket, sett mot produksjonsform

Meningene om påstanden: «Samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører», er mye mer variert. Størst andel, 30 prosent, har svart «både og». Dette kan kanskje tolkes som en oppfatning av at samvirket er nødvendig, men at det også kan være behov for noen private konkurrenter. Her kan også lokale forhold spille inn, som støtte til lokalt næringsliv, nærhet til foredlingsanlegg og dyrevelferd (Figur 55).

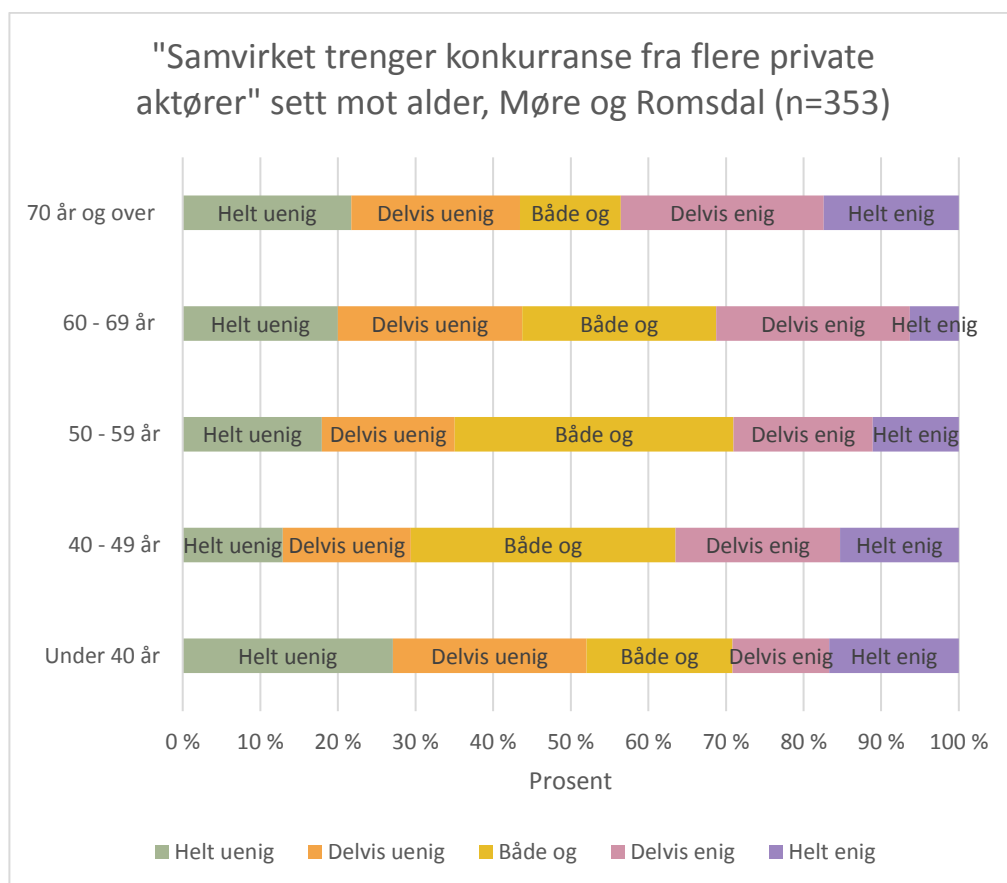
Figur 55: Holdning til private aktører

De varierte meningene rundt denne påstanden ser vi også på regionalt nivå. Det kan se ut til at det er på Nordmøre det er høyest andel som er uenig i at samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører, og lavest andel som er helt enig i dette.

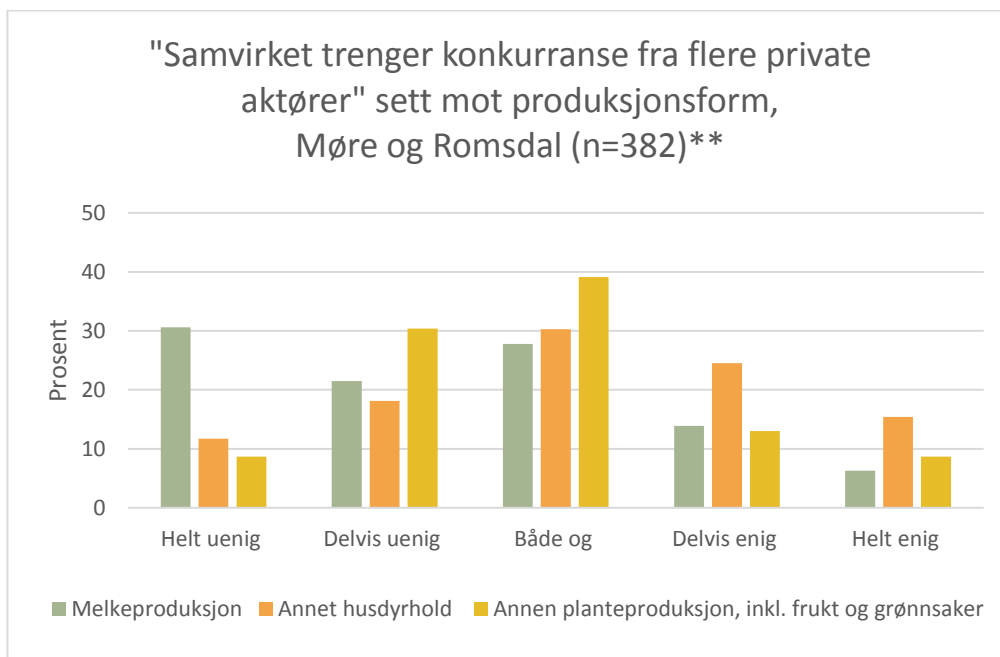
Åndalsnes. Foto: Anna Håland Berget

Det ser ikke ut til at synet på om «samvirke trenger konkurranse fra flere private aktører» har noen tydelig sammenheng med gårdbrukers alder. Kan hende er det en tendens til at de yngste bøndene er mest uenig i påstanden. Det er blant bøndene i 40- og 50-åra de største andelene svarer «både og» (Figur 56).

Figur 56: Holdning til private aktører, sett mot gårdbrukers alder

Svarfordelingene varierer en del mellom de ulike produksjonsformene. Vi ser en tendens til at melkeprodusentene er mest uenig i at samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører, 52 prosent av melkebøndene er enten helt uenig eller delvis uenig. Blant de som driver annet husdyrhold er 30 prosent uenig og 40 prosent enig i at det er nødvendig med konkurranse fra flere private aktører. Blant de som driver annen planteproduksjon er 22 prosent uenig og 39 prosent enig i påstanden (Figur 57).

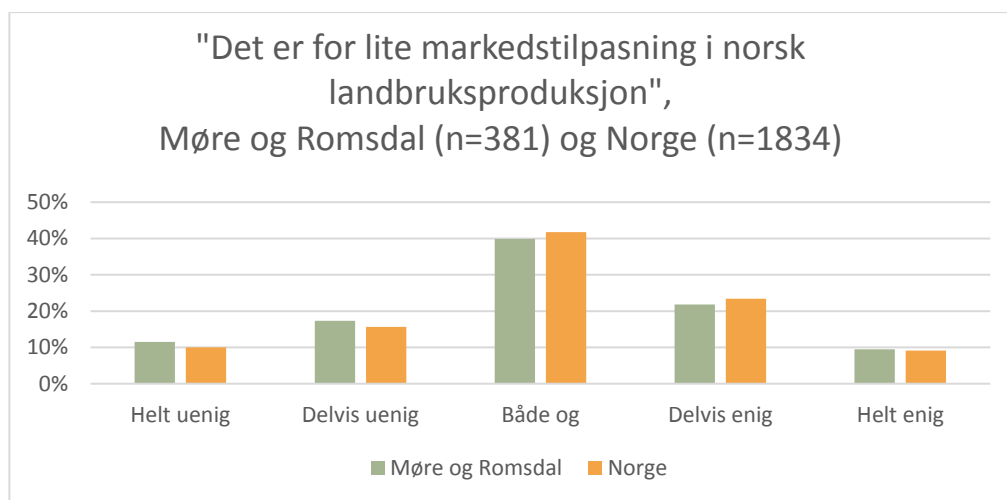
Figur 57: Holdning til private aktører, sett mot produksjonsform

Vestlandsk Fjordfe. Trondalen, Fræna. Foto: Stine Rimmereid

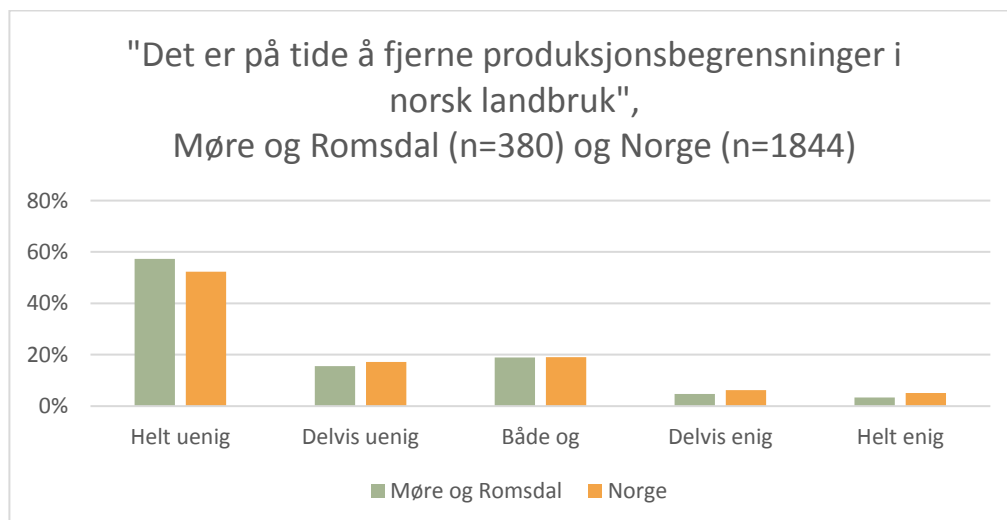
Holdning til markedstilpasning og produksjonsbegrensninger

Videre har vi sett på påstanden «Det er for lite markedstilpasning i norsk landbruksproduksjon». Her svarer bøndene i utvalget i Møre og Romsdal omtrent det samme som den norske gjennomsnittsbonden, og meningene er delte. Den største andelen svarer «både og» (Figur 58).

Figur 58: Holdning til markedstilpasning

Den siste påstanden vi har sett på er «Det er på tide å fjerne produksjonsbegrensninger i norsk landbruk». I Møre og Romsdal er det stor overvekt av de som er uenige i denne påstanden. 57 prosent er «helt uenig», en litt høyere andel enn i Norge samlet. Bare 8 prosent er enten delvis eller helt enig i at det er på tide å fjerne produksjonsbegrensninger i norsk landbruk (Figur 59).

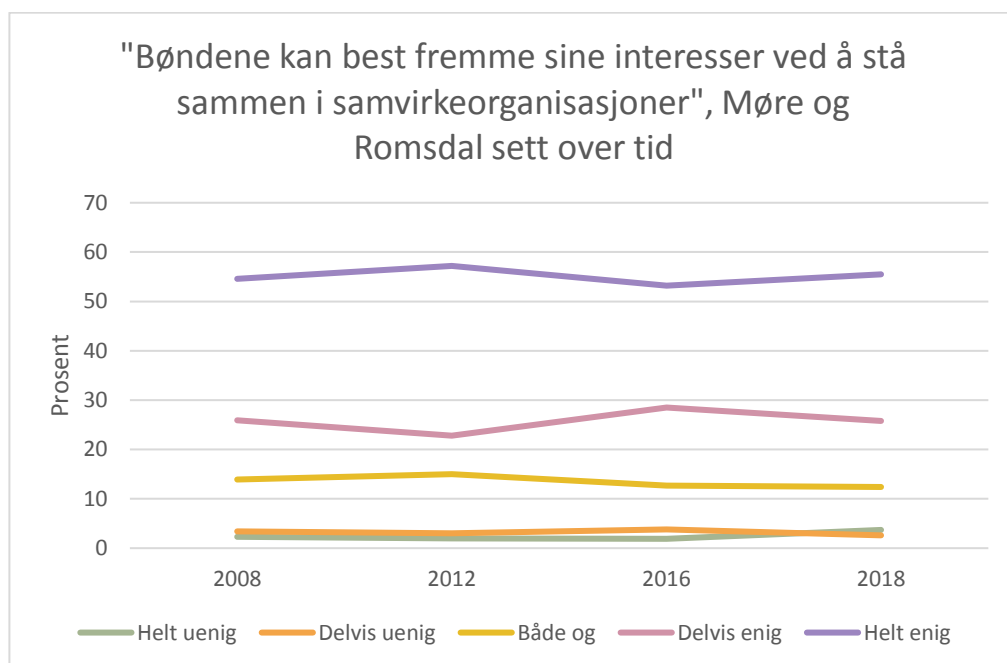

Figur 59: Holdning til produksjonsbegrensninger

Har holdningene til samvirke endret seg de siste ti åra?

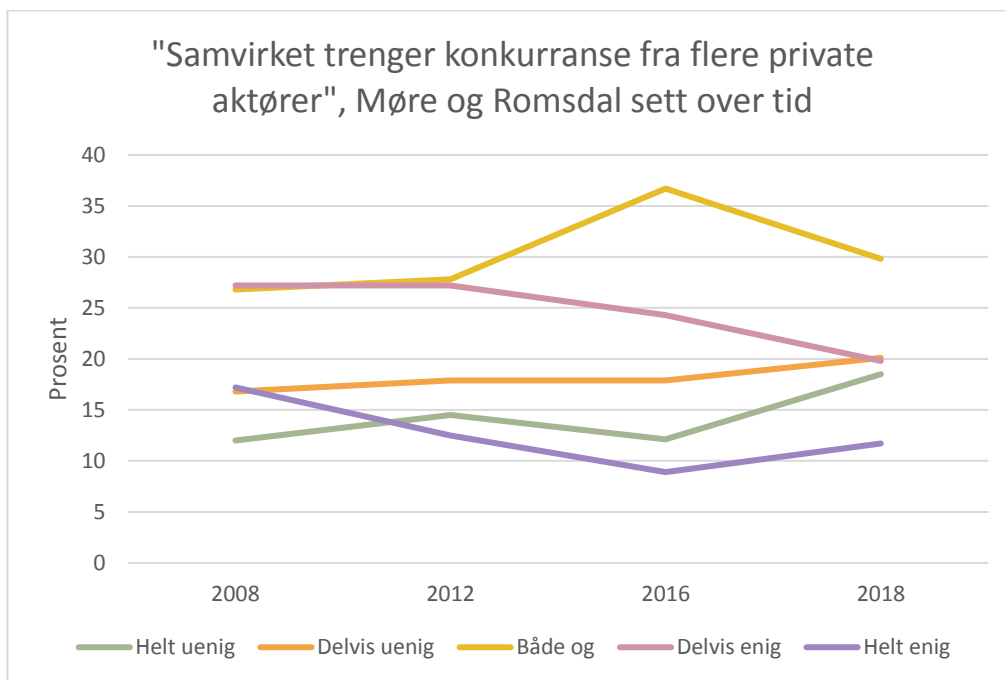
Vi har tatt for oss de to første påstandene, og sammenliknet svarene fra Trendundersøkelsene i 2008, 2012, 2016 og 2018, for å se om holdningene har endret seg i løpet av det siste tiåret.

Vi ser at holdningene til «å stå sammen i samvirkeorganisasjoner» ikke har endret seg fra 2008. I alle åra er over 50 prosent av bøndene i utvalget helt enig i påstanden. Om vi legger sammen andelen som svarer at de er enten delvis enig eller helt enig, ser vi at det dreier seg om rundt 80 prosent av bøndene. Denne andelen har holdt seg stabil fra 2008 til 2018. Det ser dermed ut til at støtten til landbrukssamvirket står sterkt, og har gjort det i samme grad siden 2008 (Figur 60).

Figur 60: Holdning til landbrukssamvirket, utvikling over tid (2008-2018)

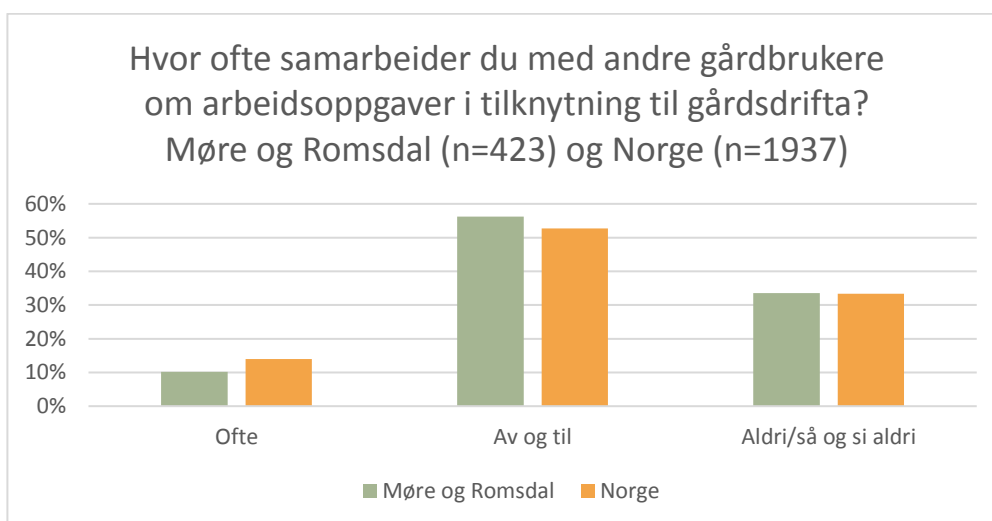
Når det gjelder synet på påstanden «Samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører», ser vi en tendens til endring over tid. Andelen som er enten helt eller delvis uenig i påstanden har økt fra 2008 (29 prosent) til 2018 (39 prosent). Det er også en tilsvarende nedgang i andelen bønder som svarer at de er enten helt eller delvis enig. Det kan dermed se ut til at andelen som mener at samvirket trenger konkurranse fra private aktører er noe redusert i 2018 i forhold til det den var ti år tidligere (Figur 61).

Figur 61: Holdning til private aktører, utvikling over tid (2008-2018)

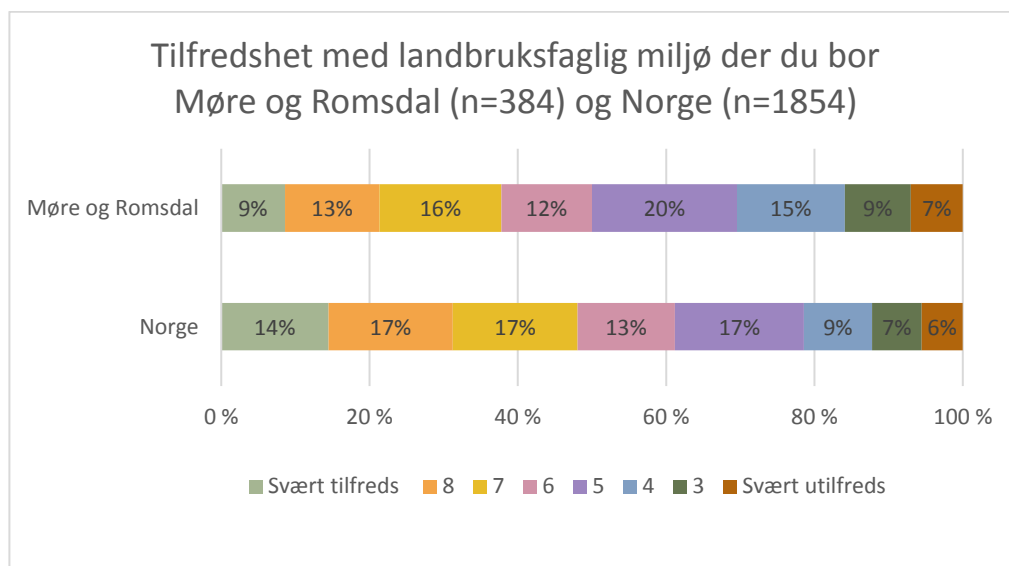
Samarbeid og fagmiljø

Gårdbrukerne ble spurt om hvor ofte de samarbeider med andre gårdbrukere om arbeidsoppgaver i tilknytning til gårdsdrifta. 34 prosent av utvalget i Møre og Romsdal svarer enten at de aldri eller så å si aldri samarbeider med andre. 10 prosent sier de samarbeider «ofte» med andre gårdbrukere, mens 56 prosent svarer «av og til». Svarene er bortimot de samme som for Norge samlet (Figur 62).

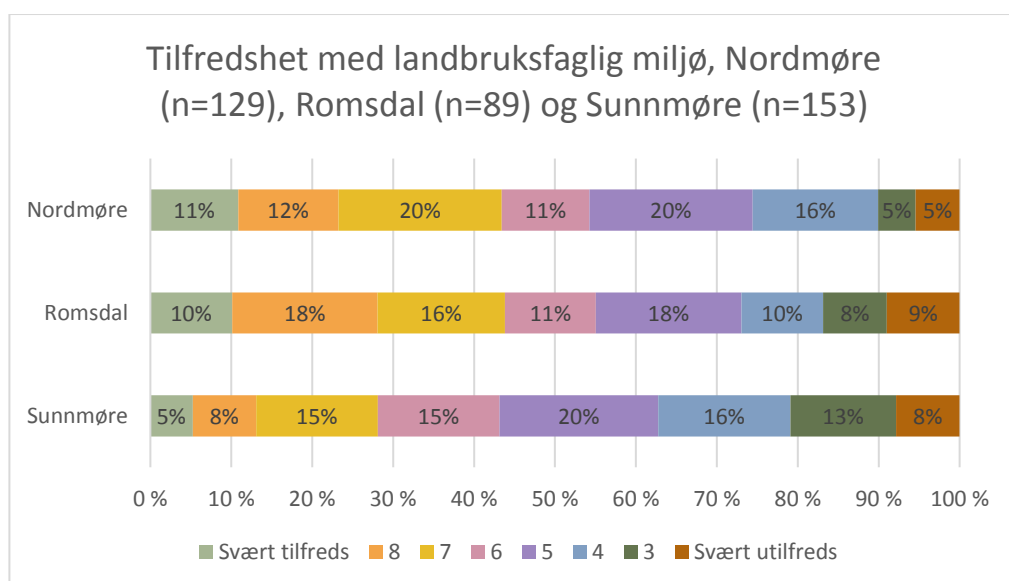
Figur 62: Samarbeid med andre gårdbrukere

For å kunne virke sammen er det nødvendig å ha et lokalt fagmiljø. Vi har sett på hvor tilfreds bonden er med det landbruksfaglige miljøet rundt seg. Tallene viser en tendens til at bøndene i Møre og Romsdal er mindre tilfreds enn gjennomsnittsbonden i Norge (Figur 63).

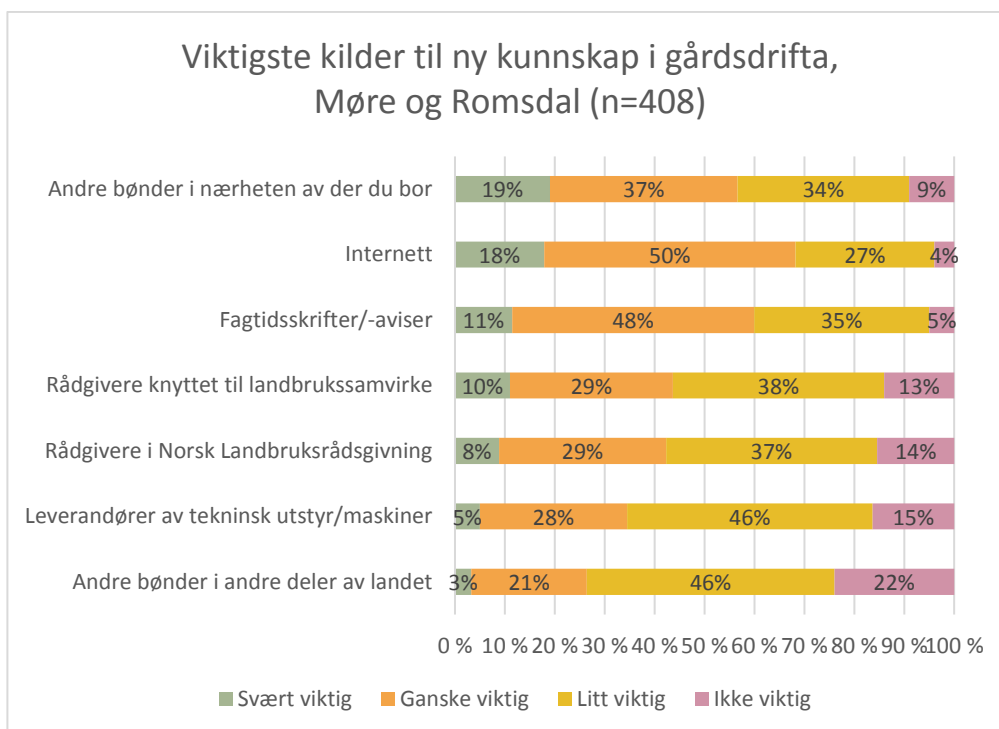
Figur 63: Tilfredshet med landbruksfaglig miljø, Møre og Romsdal og Norge

På regionalt nivå ser vi at både på Nordmøre og i Romsdal er tilfredsheten med fagmiljøet over fylkesgjennomsnittet, mens det på Sunnmøre er en tendens til at de er mindre tilfredse med det landbruksfaglige miljøet der de bor (Figur 64). Forskjellene mellom regionene er noe usikre.

Figur 64: Tilfredshet med landbruksfaglig miljø, regionvis fordeling

Andre bønder i nærheten og internett er de viktigste kildene til ny kunnskap i gårdsdrifta. Det er derfor viktig å ta vare på lokale landbruksmiljøer. De er viktige både sosialt og for kompetanseoverføring. Fagtidsskrifter og rådgivere knyttet til landbrukssamvirke er også viktige kilder til ny kunnskap i gårdsdrifta for bonden i Møre og Romsdal (Figur 65). Vi har sett det samme i andre fylker og for Norge samlet.

Figur 65: Kilder til ny fagkunnskap

Foto: Marit Glærum

Referanser

Forskrift om hold av storfe (2004). Forskrift av 22.04.2004 om hold av storfe. Hentet 10/5-2018 fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-04-22-665>

Knutsen, H. m.fl. (2015). «Bygdenæringer i Norge. Hvordan kan vi få bedre kunnskap om den næringsaktiviteten som foregår på norske gårdsbruk?» Notat 2015-6. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.

Landbruksdirektoratet (2018). Søknad om produksjonstilskudd 2017. Hentet 1/8-2018 fra: https://www.landbruksdirektoratet.no/filserver/statistikkgrafikk/pt-910_2017_fylke.html

Landbruksmelding (2017). Landbruksmelding for Møre og Romsdal 2017-2021. Møre og Romsdal Fylkeskommune. Hentet 2/7-2018 fra: <https://mrfylke.no/content/search?SearchText=landbruksmelding>

NIBIO (2016). Jorda i Møre og Romsdal. NIBIO POP, Vol.2 (17). Hentet 2/7-2018 fra: <https://www.nibio.no/publikasjoner/nibio-pop>

NIBIO (2017). Arealbarometer for Møre og Romsdal. Hentet 2/7-2018 fra: <https://kart13.nibio.no/arealbarometer/arealbarometeroversikt.jsp>

Norsk landbrukssamvirke (2018). Hentet 3/9-2018 fra: <https://www.landbruk.no/>

SSB (2017a). «Strukturen i jordbruket». Hentet 2/7-2018 fra: <https://www.ssb.no/statbank/list/stjord?rxid=159a21ab-4855-4c57-9835-3555b814ecaf>

SSB (2017b). «Kvinnelige bønder, andel over tid». Hentet 3/9-2018 fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/05976/tableViewLayout1/?rxid=159a21ab-4855-4c57-9835-3555b814ecaf>

SSB (2017c). «Gjennomsnittsalder». Hentet 3/9-2018 fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/05976/tableViewLayout1/?rxid=4bba8dfc-dd6c-4644-9ff8-3f9c87206ac9>

SSB (2016a) «Jordbruksareal i drift over tid». Hentet 2/7-2018 fra:
<https://www.ssb.no/statbank/table/04496/tableViewLayout1/?rxid=159a21ab-4855-4c57-9835-3555b814ecaf>

SSB (2016b). «Antall jordbruksbedrifter over tid». Hentet 2/7-2018 fra:
<https://www.ssb.no/statbank/table/05988/?rxid=6432deaa-5b61-46c7-8d6e-899a6b8ffb28>

SSB (2016c). «Gårdbrukernes inntekter og gjeld». Hentet 3/9-2018 fra:
<https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/binfo>

SSB (2016d) Overdragelser av landbrukseiendommer. Hentet 3/9-2018 fra:
<https://www.ssb.no/statbank/table/09004/tableViewLayout1/?rxid=7ad315db-b4be-479c-a7b8-78b77e8ba359>

TFoU (2016). «Melkeundersøkelse - 2016. En undersøkelse blant melkeprodusenter i Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Troms». Rapport 2016:10. Trøndelag Forskning og Utvikling.

Foto: Rådhuset Vingelen